

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)
ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра: публічного управління та адміністрування
(повна назва кафедри)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «Формування стратегічних орієнтирів
регіонального розвитку туристично-рекреаційної
сфери»

Виконав: студент магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування денної
форми навчання
Дмитро КРИКУН

Керівник: доцентка кафедри
публічного управління та
адміністрування, кандидатка
економічних наук
Леся ОМЕЛЬЧУК

Рецензент: _____

АНОТАЦІЯ

Крикун Д. П. Формування стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери. – Рукопис.

Магістерська робота присвячена розробленню комплексу стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери України в умовах кризового стану.

Визначено, що потенціал туристично-рекреаційної сфери окремої території – це сукупність наявних можливостей та ресурсів (природних, людських, інформаційних, інфраструктурних тощо) даної території, що можуть бути спрямовані на розвиток туристично-рекреаційного бізнесу та отримання певної результуючої величини у вигляді соціально-економічного ефекту, доходу або прибутку.

Доведено необхідність актуалізується питання поширення інноваційних форм взаємовідносин у вигляді корпоратизації, інституціоналізації та державно-приватного партнерства в контексті розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери регіонів України.

Характеристика особливостей стратегічного планування розвитку туризму і рекреації у регіонах України свідчить про відсутність комплексного і збалансованого стратегічного підходу, що не сприяє вирішенню накопичених 5 у галузі проблем, гальмує розвиток конкурентних переваг, обмежує можливості щодо ефективного використання наявного рекреаційного потенціалу на засадах сталого розвитку.

Зазначено, що в умовах суттєвих та динамічних трансформаційних змін середовища розвитку туризму і рекреації, що суттєво загострюються в умовах війни та глобальної нестабільності, виживання підприємств та галузі в цілому потребує формування ефективних стратегій адаптації.

Ключові слова: індустрія туризму, туристично-рекреаційна сфера, курортна галузь, регіон, регіональний розвиток, збалансований розвиток, стратегічні орієнтири.

SUMMARY

Krikun D. P. Formation of strategic guidelines for regional development of the tourism and recreation sphere. - Manuscript.

The master's thesis is devoted to the development of a set of strategic guidelines for the regional development of the tourism and recreation sphere of Ukraine in the conditions of a crisis.

It was determined that the potential of the tourism and recreation sphere of a separate territory is a set of available opportunities and resources (natural, human, informational, infrastructural, etc.) of this territory, which can be directed to the development of tourism and recreation business and obtaining a certain resulting value in the form of socio-economic effect, income or profit.

The necessity of spreading innovative forms of mutual relations in the form of corporatization, institutionalization and public-private partnership in the context of the development of the tourism industry and the resort and recreation sphere of the regions of Ukraine has been proven.

The characteristics of the strategic planning of the development of tourism and recreation in the regions of Ukraine indicate the absence of a comprehensive and balanced strategic approach, which does not contribute to the solution of accumulated 5 problems in the field, inhibits the development of competitive advantages, and limits the opportunities for effective use of the existing recreational potential on the basis of sustainable development.

It is noted that in the conditions of significant and dynamic transformational changes in the environment of tourism and recreation development, which are significantly aggravated in the conditions of war and global instability, the survival of enterprises and the industry as a whole requires the formation of effective adaptation strategies.

Keywords: tourism industry, tourism and recreation sphere, resort industry, region, regional development, balanced development, strategic orientations.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ.....	8
1.1. Туристично-рекреаційна сфера: сутність, особливості та перспективи розвитку.....	8
1.2. Концептуальні засади стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери.....	17
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ.....	26
2.1. Оцінка потенціалу туристично-рекреаційної сфери України.....	26
2.2. Характеристика стану та тенденцій регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери.....	34
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	44
3.1. Стратегування збалансованого розвитку туризму та рекреації у регіонах України.....	44
3.2. Стратегії адаптації регіональних туристично-рекреаційних систем до сучасних трансформаційних змін глобального середовища.....	53
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність теми. Формування сучасної системи державного регулювання в Україні підвищило інтерес до форм і методів надання туристичних послуг населенню, які активно використовуються на практиці за кордоном. Посилення негативних наслідків конкуренції та комерціалізації туристичної діяльності призвело до необхідності державного регулювання суб'єктів туристичного бізнесу. Значна частина українців користується туристичними послугами протягом кількох поколінь, тому попит на них набув масового характеру, тобто став частиною нормального життя та став частиною національної культури.

Часто в різних країнах туризм виявляється важелем, використання якого може покращити здоров'я всієї національної економіки країни. Індустрія туризму та відпочинку відіграє важливу роль у формуванні внутрішнього валового продукту, нових робочих місць, зайнятості населення, пожвавленні зовнішньоторговельного балансу. Туризм впливає на ключові сектори економіки, такі як транспорт, будівництво, сільське господарство, виробництво споживчих товарів тощо. Іншими словами, він є каталізатором соціально-економічного розвитку країни.

Повальна навала змушує українців переглянути свої погляди на розвиток індустрії туризму та відпочинку, яка сильно постраждала від багаторічних протипандемічних обмежень. З початком війни подорожі були вже не подорожами та розвагами, а вимушеними. Проте індустрії туризму та відпочинку збереглися, пошкоджену після війни інфраструктуру туризму та відпочинку, ймовірно, буде відновлено, і Україна знову стане популярним місцем для туризму, відпочинку та рекреації.

Україна є незалежною європейською суверенною державою. На основі співпраці між державою та підприємствами Україна бере активну участь у конкуренції світового розвитку туризму та відпочинку шляхом зміцнення та покращення бізнес-середовища, розвитку та розширення сфери

підприємницьких можливостей. Україна - це не лише світова житниця з величезним сільськогосподарським потенціалом, а й країна, що має більше можливостей і ресурсів для збалансування розвитку індустрії туризму та рекреації. Навіть під час війни український уряд активно працював над впровадженням фундаментальних реформ, спрямованих на відновлення та подальшу підтримку економічного зростання.

Теоретичні аспекти розвитку туристично-рекреаційної сфери стали предметом вивчення вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Бейдика О.О., Вуйцика О. І., Герасименка В. Г., Євдокименка В. К., Леоненко Н. А., Любіцевої О. О., Нодь О. Л., Роїка О. Р., Щепанського Е. В., Варейро Л., Рібейро Д., Фурінто Л., Якобсена Д. та інших.

Таким чином, хоча опубліковано велику кількість результатів наукових досліджень з питань розвитку туризму та рекреації, актуальність регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери є необхідною в контексті фундаментальних трансформаційних змін в економіці України та її регіонів, зумовлених військовою агресією, епідемією та глобальними викликами зовнішнього середовища. Вищевикладене зумовило вибір теми магістерської роботи.

Мета та завдання магістерської роботи. *Метою* магістерської роботи є обґрунтування теоретичних засад та прикладних аспектів щодо формування стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні.

Для досягнення мети магістерської роботи було визначено такі *завдання* дослідження:

- розкрити сутність, визначити особливості та перспективи розвитку туристично-рекреаційної сфери;
- визначити концептуальні засади стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери;
- оцінити потенціал туристично-рекреаційної сфери України;
- охарактеризувати стан та тенденції регіонального розвитку

туристично-рекреаційної сфери;

– визначити тенденції стратегування збалансованого розвитку туризму та рекреації у регіонах України;

– розробити стратегії адаптації регіональних туристично-рекреаційних систем за умов трансформаційних змін глобального середовища.

Об'єктом дослідження є процеси регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та прикладні аспекти формування стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є система загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

Для вирішення завдань магістерської роботи було використано такі методи загального та спеціального наукового пізнання, а саме: систематизації та узагальнення – для обґрунтування теоретичних засад регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери; аналізу та синтезу – для здійснення оцінки сучасного стану розвитку туристично-рекреаційної сфери; статистичного аналізу – для оцінки потенціалу туристично-рекреаційної сфери України; метод моделювання – для розробки стратегічних напрямів адаптації регіональних туристично-рекреаційних систем в умовах трансформаційних змін тощо.

Інформаційною базою дослідження є наукова вітчизняна і зарубіжна література з теми дослідження, нормативно-правові акти України, міжнародні правові акти, аналітичні та звітні документи тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків та практичних рекомендацій, які містяться в магістерській роботі, як в теоретичному, так і в практичному значенні при формуванні стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО- РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ

1.1. Туристично-рекреаційна сфера: сутність, особливості та перспективи розвитку

Зараз не найкращий час для розвитку індустрії туризму та відпочинку. На початку 2020 року основною проблемою, яка впливала на розвиток світових туристичних потоків, була епідемія COVID-19. Загалом, індустрія туризму починає вступати в дію через пандемічні обмеження та відповідні вимоги до туристів. Наразі на розвиток індустрії туризму та відпочинку впливає війна рф в Україні. У цьому випадку необхідно сформулювати стратегію збалансованого розвитку індустрії туризму та відпочинку та дозвілля. Саме тому процес вивчення особливостей індустрії туризму та відпочинку, визначення проблем і перспектив подальшого розвитку є дуже актуальним і важливим.

Туризм є однією з найбільш швидкозростаючих галузей, яка почалася в другій половині 20 століття. Загалом, туризм часто розглядається як ключ до економічного зростання як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. У багатьох регіонах туризм розглядається як швидке та просте вирішення економічних труднощів. Загалом країни обирають розвиток, залучаючи туристів, щоб покращити рівень своїх ресурсів. Це загострює конкуренцію та створює нові виклики для розвитку туристичної галузі та економіки в цілому.

Шешукова С. В. зазначала, що «курорт, відпочинок і туризм є специфічною сферою, соціальна роль і економічна вигода якої повинні бути взаємодоповнюючими», тобто ця сфера повинна відігравати свою важливу роль у зміцненні здоров'я і водночас отримувати високі прибутки [46, с. 496].

Загалом, туризм і індустрія відпочинку та дозвілля відіграють важливу соціальну роль у соціальному розвитку. Проте без фінансування та інвестиційних ресурсів галузь не зможе ефективно працювати та приносити суспільству задовільні результати. Ось чому індустрія туризму та дозвілля працює з основною метою задоволення потреб у подорожах, відпустці, медичних та реабілітаційних потребах і, по-друге, отримання прибутку.

У багатьох країнах світу туристично-рекреаційна сфера має велике соціально-економічне значення, оскільки, з одного боку, зосереджує комерційні функції відповідних установ, а з іншого - відіграє важливу соціальну роль для людей, їх здоров'я та фізичного відновлення [46, с. 496]. Тому все більшого значення сьогодні набувають взаємопов'язані процеси туризму та соціально-економічного значення курортно-розважальної сфери.

Важливо визначити зв'язок між індустрією туризму та сектором курортів і розваг. Гуменюк В.В. зазначає, що вони мають інтерактивний та комплексний характер. В реаліях України це складний, довготривалий етап економічної трансформації, який реалізує принципи розподілу лікувально-курортних послуг, трансформуючи їх у курортно-відпочинкові послуги, що існують на ринкових засадах як відкриті системи різного типу [11, с. 14]. Слід зазначити, що такий зв'язок між туризмом та індустрією відпочинку й дозвілля принесе значні результати для соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Важливими соціально-економічними факторами впливу туристично-рекреаційної сфери на регіональний розвиток є збільшення доходів місцевих бюджетів, створення нових робочих місць та зменшення рівня безробіття, забезпечення зростання рівня життя населення, розвиток суміжних галузей, модернізація соціальної та виробничої інфраструктури (рис. 1.1).

Савушкін Д. І. зазначив, що «загальний економічний ефект досягається максимальним завдяки взаємозв'язку між розвагами та туризмом та іншими секторами місцевої економіки, значення якого характеризує ступінь, до якого

збільшення інвестиційного попиту або самих інвестицій призводить до змін у виробництві та споживчому попиті на цю продукцію)».

Рис.1.1. Соціально-економічні фактори впливу туристично-рекреаційної сфери на регіональний розвиток

Джерело: [46, с. 496].

На рисунку 1.2 показано мультиплікативний процес для туристично-рекреаційних умов.

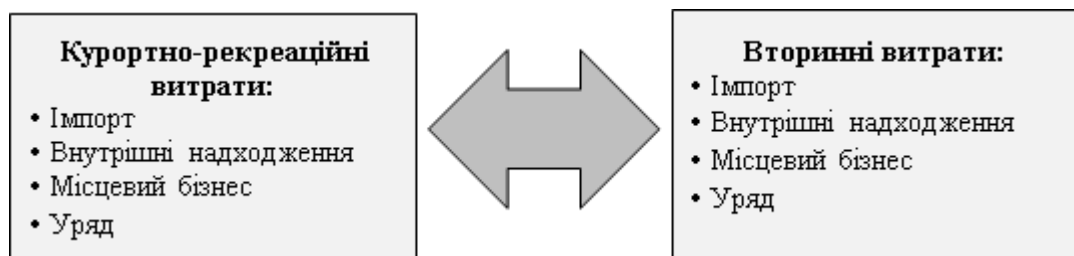

Рис. 1.2. Мультиплікативний процес

Джерело: [38].

Ми згодні з тим, що розвиток індустрії туризму та дозвілля буде мати мультиплікативний ефект, коли доходи від галузі будуть реінвестовані у суміжні галузі. Загалом мультиплікатори сприяють збільшенню доходів місцевих жителів та створенню нових робочих місць. Зміцнення економічних зв'язків через туризм може сприяти розвитку регіону та додатковому попиту на місцеві товари та послуги, а також створити більше можливостей для місцевих підприємств та організацій [50].

Концептуальні засади ефективного функціонування санаторно-курортних комплексів регіону мають базуватися на провідних принципах сталого розвитку (рис.1.3).

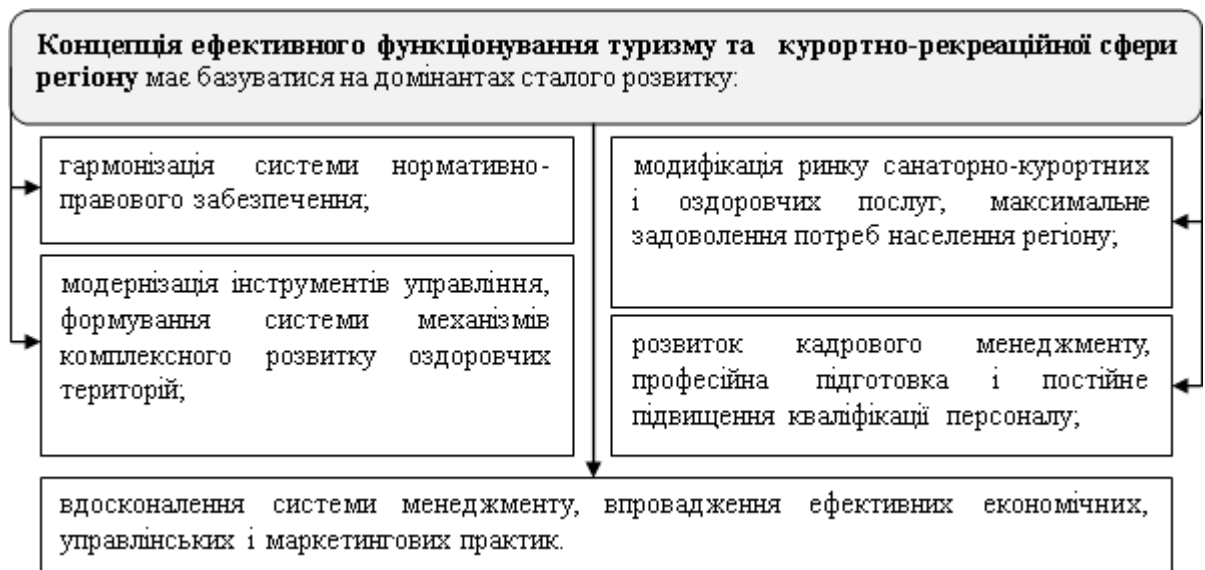

Рис. 1.3. Концепція ефективного функціонування туристично-рекреаційної сфери регіону

Джерело: [48].

Концепція ефективного функціонування туристично-курортно-розважальної сфери регіону передбачає вдосконалення систем управління (персонал, маркетинг, фінанси), гармонізацію законодавчої та нормативної бази, модернізацію механізмів та інструментів управління та модифікацію послуг, що надаються.

Камінецький В. В. вважає, що в Україні є важливі передумови для розвитку зон відпочинку, які визначаються природними бальнеологічними ресурсами, мережею санаторно-курортних закладів та необхідною для їх функціонування інфраструктурою. Санаторії також переживають складний період розвитку, який потребує наукового узагальнення та впровадження більш досконаліх механізмів регулювання. Туристично-рекреаційна сфера є невід'ємною частиною регіональної економіки і є одним із найважливіших об'єктів державного управління, оскільки має багато аспектів. Це включає виробництво розважальних послуг і товарів (мультиплікаційний ефект), а також прибуток від продажу турпослуг, а також зниження захворюваності та

трудових втрат, підвищення продуктивності праці, продовження терміну служби та великий приплив капіталу в регіоні, розширення сфери зайнятості, збільшення чисельності зайнятого населення. Останнє особливо важливо, оскільки дозволяє більш раціонально і комплексно використовувати трудові та інші ресурси [17, с. 115]. У процесі формування концепції збалансованого розвитку індустрії туризму та відпочинку та дозвілля раціональне використання існуючих регіональних ресурсів принесе більший мультиплікаційний ефект у майбутньому.

Індустрія відпочинку та дозвілля – це складна просторова економічна система, що складається з багатьох елементів та їх взаємозв'язків. У зв'язку з цим дослідження сфери відпочинку та дозвілля потребують глибокого аналізу закономірностей та особливостей її формування та розвитку. Курортно-розважальний сектор необхідно розглядати як економічне ціле, що характеризується структурними змінами щодо розширення ринкових компонентів і підвищення його значення у вирішенні соціально-економічних завдань розвитку суспільства [11]. Просторова економічна система, яка має враховувати економічну та соціальну цілісність та враховувати сучасні вимоги під час свого розвитку.

Багато науковців визначали соціально-економічну доцільність раціонального використання ресурсного потенціалу туристично-рекреаційної сфери (рис. 1.4).

Тому соціально-економічна доцільність раціонального використання ресурсного потенціалу туристичних курортів залежить від передумов водної безпеки, ефективної діяльності санаторно-видовищних і лікувально-оздоровчих закладів, передумов охорони водних джерел. Природні лікувальні ресурси та інфраструктурний потенціал для відновлення курортно-рекреаційної сфери України.

Мельник Л.А. наголошує, що «курортно-відпочинкова галузь вносить різнобічний внесок у формування національного багатства. З одного боку, це доходи виробників курортно-відпочинкових послуг, створення робочих місць,

рух заробітної плати, соціальні трансферти, податки, рента. , з іншого боку, це інвестиції в людський капітал, пов'язані з соціальним розвитком і здоров'ям країни» [17].

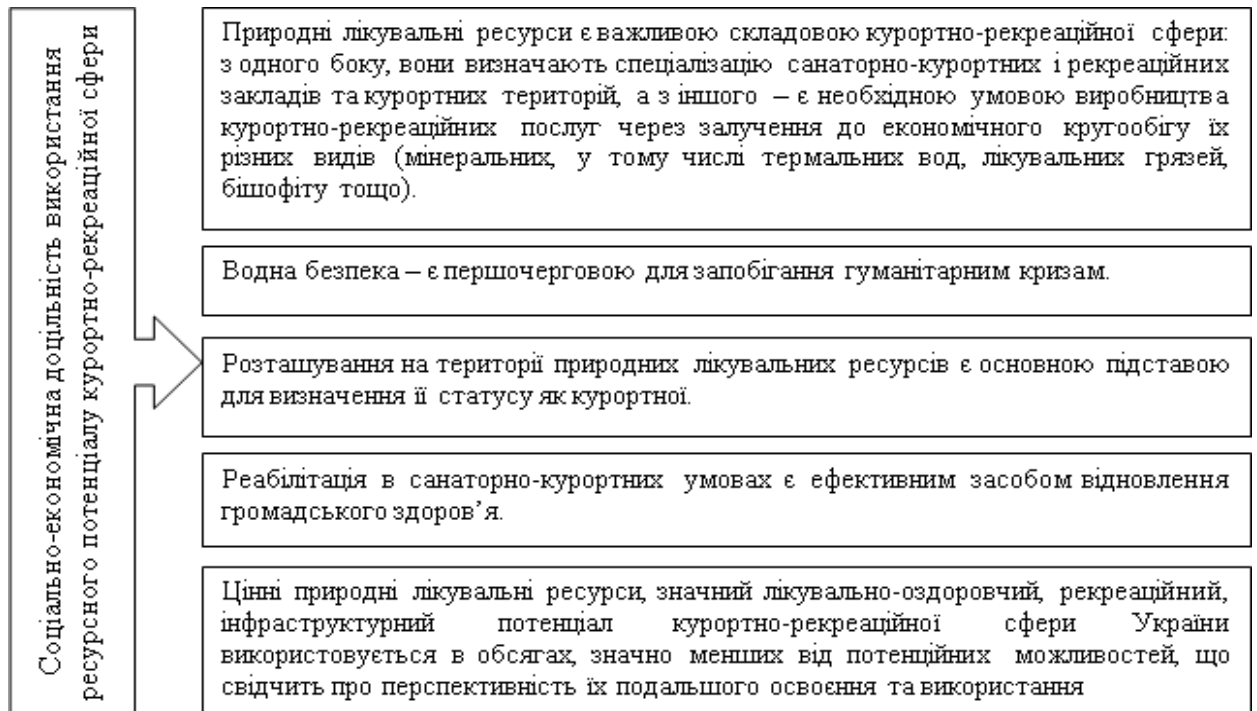

Рис.1.4. Соціально-економічна доцільність раціонального використання ресурсного потенціалу курортно-рекреаційної сфери

Джерело: [1].

Незважаючи на численні переваги та мультиплікаційні ефекти індустрії туризму, курортів і відпочинку в Україні, все ще існують деякі проблеми, які перешкоджають її розвитку (рис. 1.5). Основними проблемами розвитку індустрії туризму та відпочинку в Україні є: недосконалість законодавчої бази, відсутність механізмів активізації інновацій та інвестицій, недостатній розвиток інфраструктури, відстала матеріально-технологічна база, що призводить до низького комфорту та відпочинку.

Близнюк А.С. вважає, що «сучасна ситуація в Україні полягає в тому, що, з одного боку, вона вже має певний досвід законодавчого нагляду за індустрією розваг, з іншого — існує нагальна потреба в розширенні нормативно-правової бази індустрії розваг». Діяльність, пов'язана з виникненням якихось нових соціально-економічних, соціально-політичних та

інших умов. Метою такого нагляду є створення конкурентоспроможних національних розважальних продуктів на міжнародному ринку та найбільше задоволення потреб людей у розвагах. Включає національне населення та іноземців. Наявність ефективної правової структури є важливою передумовою функціонування ринку розважальних послуг» [2] Тому першочерговим завданням розвитку індустрії туризму та відпочинку в Україні має бути вдосконалення законодавчого контролю, розширення законодавчої бази. для проведення дозвілля та забезпечення міжнародної конкуренції туристичного простору.

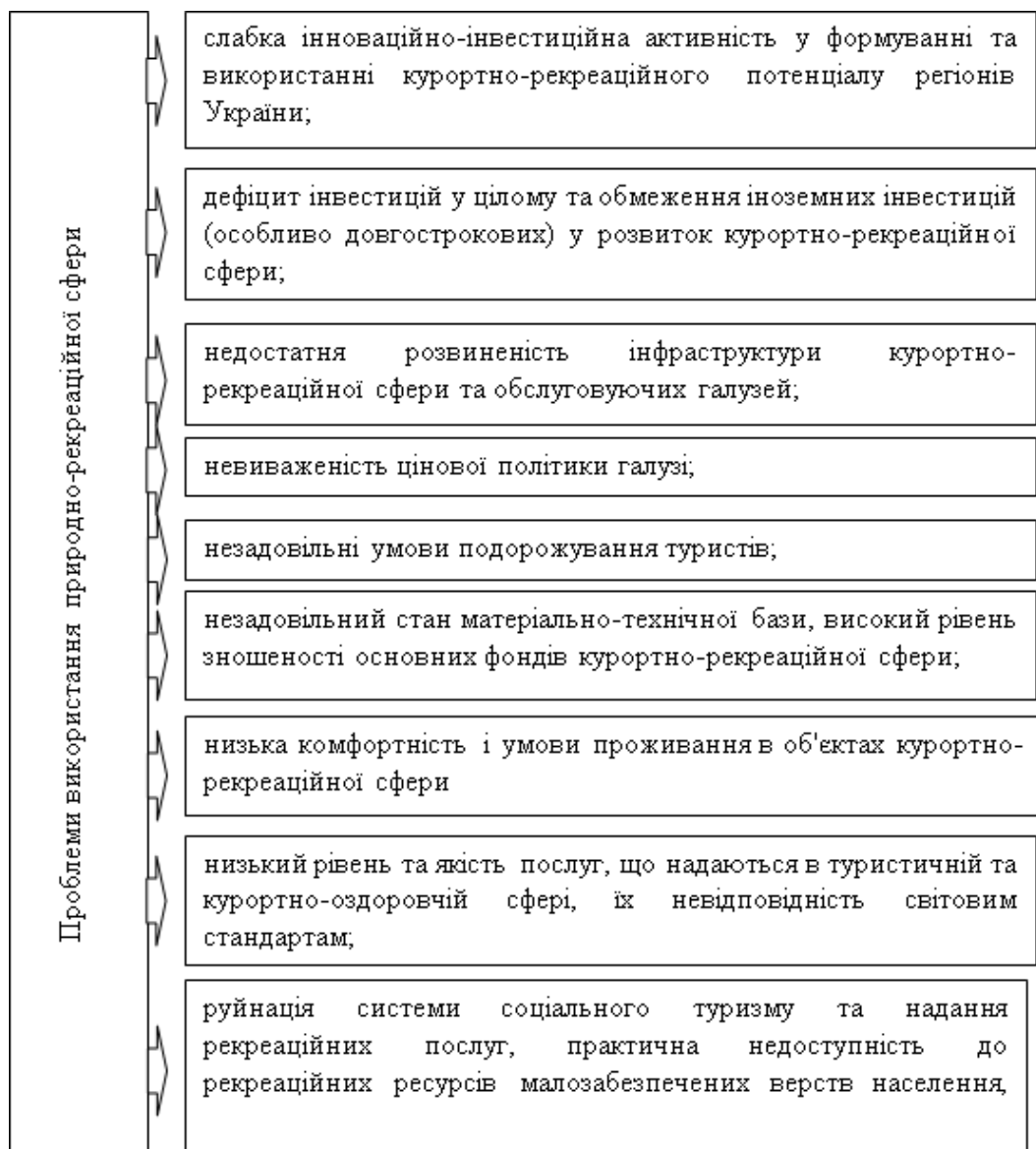

Рис. 1.5. Проблеми розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери України

Джерело: [22].

Реалізація комплексу заходів, спрямованих на створення інституційних умов для забезпечення економічно ефективного та раціонального використання існуючих курортно-розважальних ресурсів, забезпечить формування економічних та соціальних вигод у найближчому майбутньому:

- реалізувати державні гарантії щодо реабілітації, лікування та оздоровлення громадян у курортних умовах та забезпечити необхідну кількість, обсяг і якість послуг;

- реалізувати державні плани щодо сприяння продуктивній зайнятості населення, запобігання масовому безробіттю, підвищення безпеки зайнятості громадян, які потребують соціального захисту;

- капіталізація природних лікувально-рекреаційних ресурсів допоможе Україні отримати структурні фонди ЄС, що стане важливою підтримкою післявоєнного економічного відновлення країни» [2, с. 468-469].

Тому, окрім удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, важливим фактором є створення інституційних умов для розвитку індустрії туризму та відпочинку в Україні, що забезпечить збалансоване використання всіх наявних ресурсів та максимізацію економічного розвитку.

Основні напрямки розвитку туристично-рекреаційних зон наведено на рисунку 1.6.

Основними напрямами розвитку туристично-рекреаційних територій є: екологізація економіки та виробничих процесів, збереження навколишнього природного середовища та відтворення природних рекреаційних ресурсів, створення вільних рекреаційних господарських зон та розширення туристично-екологічної мережі в Україні.

Перед Україною стоїть складне завдання створення системи землекористування, яка б поєднувала вільну власність на землю, соціальну справедливість у землекористуванні та екологічно орієнтований розвиток територій. Що стосується міжнародного досвіду організації землекористування, то підхід має бути дуже критичним і виваженим. Перш за все, слід врахувати, що в більшості країн світу ніколи не було і не може бути

вільного, нерегульованого наземного транспорту. Особливої уваги потребує питання проектування територій рекреаційного призначення, оскільки досі немає чіткого розмежування та виділення окремих зон відповідного призначення. Адже рекреаційні ресурси – це сукупність природних і антропогенних об'єктів і явищ, які можуть бути використані для відпочинку, лікування та туризму. Природними вважаються узбережжя теплих морів; береги річок, озер і водосховищ, ліси і луки; передгір'я і гори; антропогенні – мегаполіси та історичні центри; курорти чи місця відпочинку, культові та культові комплекси, оборонні укріплення та інші окремі споруди за межами населених пунктів [7, с. 35].

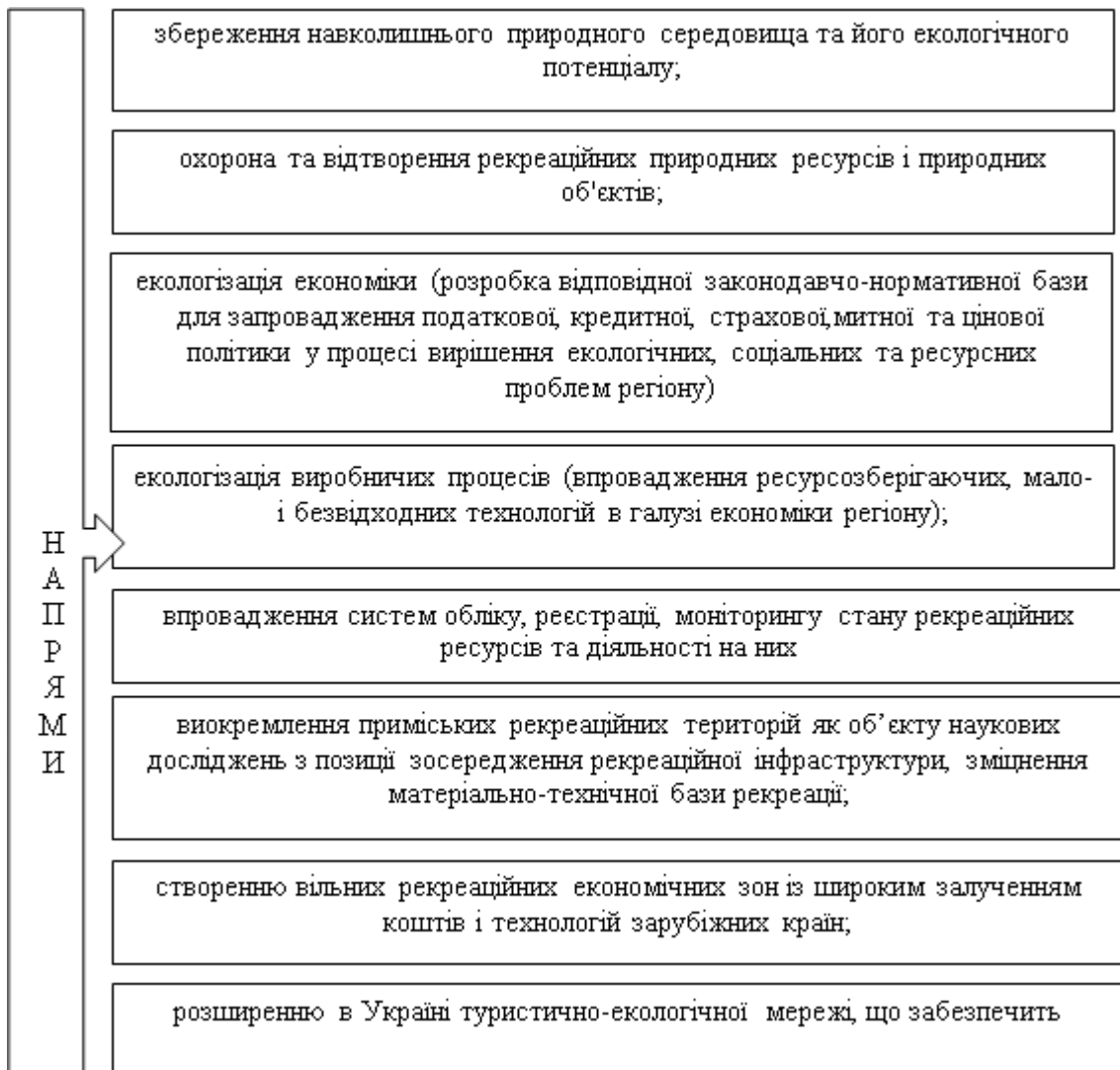

Рис.1.6. Основні напрями розвитку туристично-рекреаційних зон

Примітка. Складено автором на основі [7, с.41].

Загалом сучасні умови можуть стати рушійною силою забезпечення збалансованого розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери України. Тому, враховуючи наявні проблеми, вважаємо можливим створення інноваційної моделі збалансованого розвитку туристично-рекреаційної сфери України, забезпечення соціальної, екологічної та економічної віддачі регіонального розвитку.

1.2. Концептуальні засади стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери

У контексті сучасних глобальних викликів (війна Росії в Україні, пандемія коронавірусу, економічна та енергетична криза) туризм є однією з перших галузей, яка постраждала найбільш серйозно та негативно. Останніми роками в секторі туризму, відпочинку та дозвілля спостерігається певний спад, що пов'язано зі зменшенням туристичного потоку, пошкодженням інфраструктури туризму, відпочинку та дозвілля та небезпеками, з якими стикаються туристи. Загалом, за цих обставин актуальним є формування стратегічних напрямків збалансованого регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери.

Як зазначали Хвесик М. та Шубалий О.: «Для дослідження концептуальних засад стратегічних орієнтирів збалансованого регіонального розвитку туризму, для переходу на шлях сталого екологічно збалансованого розвитку людству необхідно досягти певних цілей». Необхідні умови для того, щоб активізувати динамо змін у всіх сферах суспільного життя та подолати різноманітні перешкоди, які сучасна людська цивілізація накопичувала роками» [45]. Тому дуже актуальним є дослідження концептуальних засад стратегічного напрямку регіонального збалансованого розвитку туристичної галузі.

Досліджуючи концептуальні основи стратегічного напрямку узгодженого регіонального розвитку індустрії туризму, розкриємо сутність, складові та взаємозв'язок із суспільством поняття «збалансований розвиток».

Концепція «збалансованого розвитку» була офіційно запропонована на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку, що відбулася в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Слово «сталий розвиток» є офіційним синонімом англійського визначення «sustainable development» в українській мові, але в дослівному перекладі це поняття звучить як «sustainable development», що означає «самопідтримуваний розвиток» [47].

В таблиці 1.1 наведено узагальнення сутності поняття «збалансований розвиток».

Таблиця 1.1

Узагальнення сутності поняття «збалансований розвиток»

Автор, джерело	Визначення
Комісія ООН [47]	Метою збалансованого розвитку є задоволення потреб сучасного суспільства не ставлячи під загрозу можливість майбутніх поколінь задовольняти власні потреби
Геєць В. [3]	Забезпечення ефективного, збалансованого та стабільного розвитку економіки передбачає високий ступінь консолідації суспільства, розвинений діалог між владою та народом, політичною елітою та масами, різними соціальними та культурно-етнічними групами
Василенко В.М., Благодарний А.І. [4]	Комплексність економічної системи, збалансований, пропорційний узгоджений розвиток її складових.
Амоша О.І., Новикова О. Ф. [31]	Найкращим варіантом запровадження у регіонах сталого розвитку було б його виокремлення в самостійну стратегію розвитку, яка б одночасно забезпечила збалансованість економічної, соціальної та екологічної політики
Мущинська Н. Ю. [26]	Певною мірою можна визначити як системний, що має оптимально співвідносні (врівноважені) між собою складові і зв'язки. Саме розуміння під збалансованим розвитком забезпечення оптимального співвідношення між окремими складовими розвитку, а не рівноваги між ними, відрізняє пропонувану нами дефініцію від поняття «зрівноважений розвиток».

Примітка. Систематизовано автором.

Загалом більшість науковців вважають розвиток «стійким», а «збалансованість» - поведінкою, яка характеризує розвиток системи. Ми погоджуємося, що збалансований (сталий) розвиток – це розвиток

національного та регіонального економічного зростання, матеріального виробництва та споживання, а також інших видів соціальної діяльності в межах, визначених здатністю екосистем відновлювати та поглинати забруднення» та підтримувати засоби до існування теперішні та майбутні покоління [16].

Мушинська Н. Ю. вважає, що процес збалансованого регіонального розвитку є надзвичайно складним і характеризується сьогодні невідповідністю між накопиченим на території економічним потенціалом та його використанням. Тобто наявний виробничий, трудовий та інший потенціал регіону є невідповідним з потребами суспільства. Тому метою збалансованого розвитку регіону має бути подолання суперечності між виробництвом регіону (імпортом та експортом) та попитом населення регіону. Сутність збалансованого розвитку регіону полягає в ефективному використанні та накопиченні наявного економічного потенціалу регіону для формування економічного комплексу регіону, у якому розвиваються спеціалізовані виробництва, що сприяють розвитку та задоволенню потреб регіонального суспільства та покращують якісні та кількісні характеристики життя населення [26]. Окрім економічного потенціалу регіону, важливим є також захист екологічного та соціокультурного потенціалу, що забезпечить у майбутньому збалансований розвиток окремих територій та країни в цілому.

Юхновська Ю.О. під збалансованим розвитком туристичного потенціалу розуміється «збалансований розвиток різних галузей туристичного комплексу, що досягається в триєдності «економіка-соціальна сфера-природокористування». Взаємодія «туризм-економіка-баланс» забезпечує ефективний розвиток туристичного потенціалу через баланс попиту та пропозиції. Збалансованість туризму в соціальному середовищі означає максимальне задоволення потреб туристів. Виходячи з передумови захисту природних ресурсів, варто розвивати потенціал туризму та забезпечувати баланс між «туризмом і природокористуванням» [49, с. 66]. Ми згодні з автором і вважаємо, що збалансований розвиток туризму – це процес, у якому

взаємодіють усі сторони, враховуючи попит і пропозицію туристичних послуг, зберігаючи ресурси для майбутніх поколінь.

Системний розвиток його складових є передумовою збалансованого розвитку регіонального туризму. Елементи збалансованого розвитку регіонального туризму наведено на рисунку 1.7.

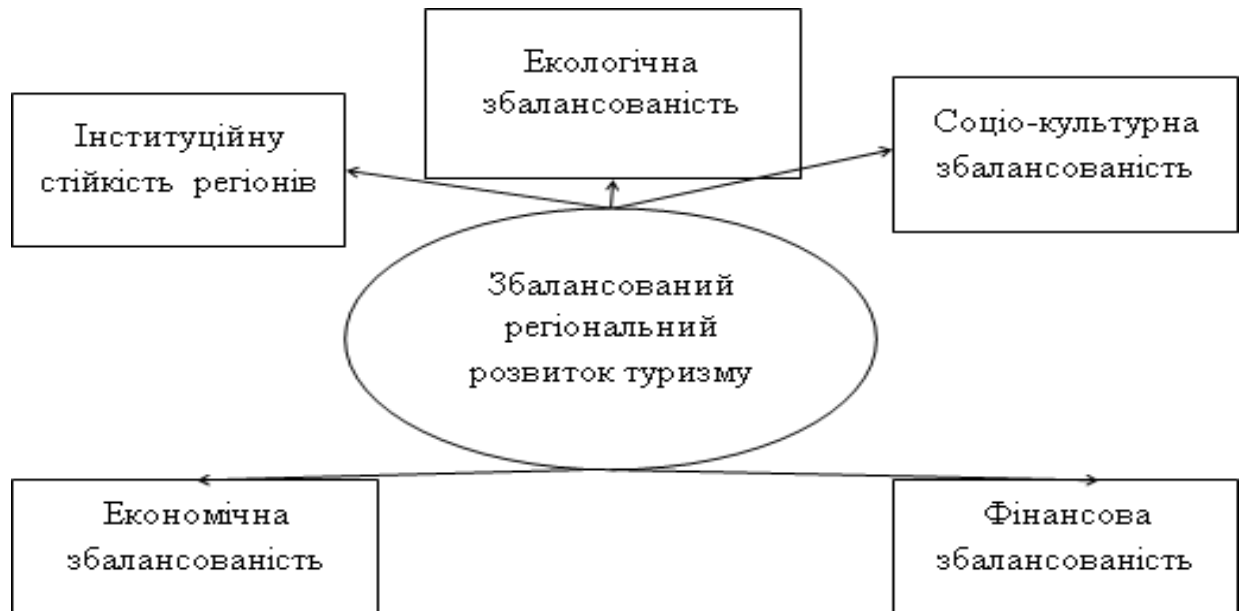

Рис. 1.7. Складові збалансованого регіонального розвитку туризму

Примітка. Складено автором на основі [49, с.66].

Основним змістом збалансованого розвитку регіонального туризму є: соціальна культура, навколишнє середовище, економіка, фінансова збалансованість, інституційна стабільність.

Важливою передумовою збалансованого розвитку регіонального туризму є спільна згода всіх сторін. На сьогодні велике значення у формуванні концепції збалансованого розвитку регіонального туризму має взаємодія державних відомств, підприємств і суспільства. Основою цієї взаємної згоди, у свою чергу, є людина. Ось чому важливо вивчати зв'язок між людьми та навколишнім середовищем у контексті збалансованого розвитку туризму. Загалом цей зв'язок має бути розділений часовим і просторовим векторами. В умовах збалансованого розвитку туризму взаємовідносини людей і навколишнього середовища повинні враховувати часовий лаг формування

цілей і можливості задоволення міжнародних, внутрішніх і регіональних туристичних потоків з урахуванням наявних пропозицій і потреб. Дуже важливо раціонально використовувати та охороняти туристичні ресурси, отримуючи прибуток.

Ткач Ю.В. вважає, що «в умовах сучасного розвитку економіки туризм є не тільки прибутковою сферою, але й має величезний потенціал розвитку. Він має багаті природні ресурси, вигідне географічне положення, численні туристичні об'єкти, високу якість. талантів, подолання інфраструктурних та інвестиційних проблем, індустрія туризму може розвиватися відповідно до оптимістичних перспектив розвитку, тим самим не лише підвищуючи ефективність, але й нехтуючи об'єктами туристичної спадщини, нераціонального використання існуючих природних ресурсів, відсутності інфраструктури, відтік люди тощо можуть стати ключовими факторами, що впливають на туристичну спадщину» [43, с. 73]. Таким чином кожна країна може максимізувати прибуток від туризму, підвищуючи ефективність у суміжних сферах. Водночас національний уряд має створити ефективну систему управління індустрією туризму для захисту туристичної спадщини, раціонального використання наявних природних ресурсів, залучення інвестицій та модернізації відсталого інфраструктури.

Ми пропонуємо структурну схему концептуальної основи збалансованого розвитку регіонального туризму (рис. 1.8), яка базується на ефективній системі управління для забезпечення позитивного культурного впливу та ресурсозберігаючого впливу на довкілля, сприяючи таким чином соціально-економічному розвитку регіонів та країни в цілому.

Нездоймінов С.Г. підкреслив, що розробка стратегій управління розвитком регіону ґрунтується на основних визначених напрямках екологічної політики та потребує суттєвих коригувань існуючих норм і вимог нашої країни для адаптації до європейських стандартів. Це вимагає поєднати всі позитивні результати, напрацьовані вітчизняним і зарубіжним суспільством у теоретичних, методологічних і практичних базових галузях з метою

раціонального використання природно-ресурсного потенціалу туризму і відпочинку, оптимізації функціонування еколого-економічних систем, охорони природи в контексті екологічно безпечного просторового розвитку.

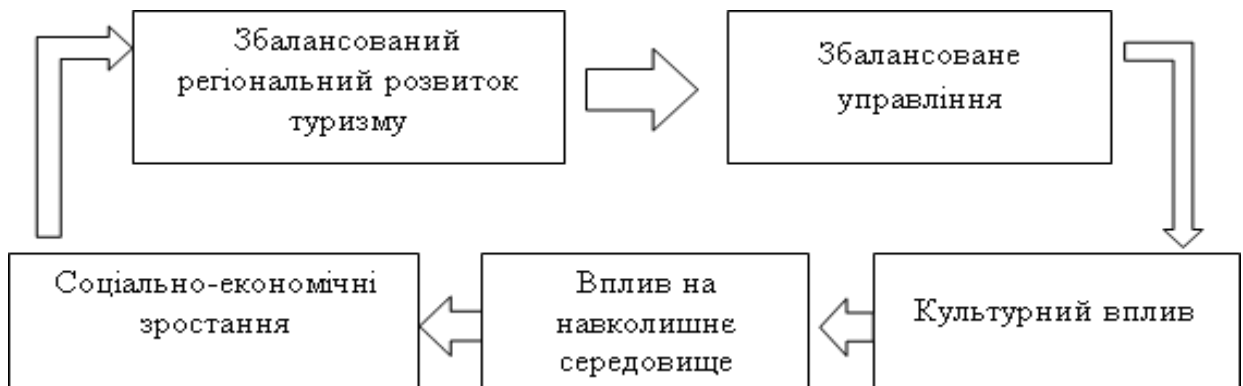

Рис.1.8. Блок-схема концептуальних основ збалансованого регіонального розвитку туризму

Примітка. Складено автором.

Варто звернути увагу, що теоретичні основи, які складають основу нового процесу сучасної економіки, розроблені в програмних документах ООН, визначають поняття «зеленої економіки» як системи економічної діяльності, пов'язаної з виробництвом, розподілом і споживанням товарів і послуги. Послуги, які забезпечують добробут людини в довгостроковій перспективі, не піддають майбутні покоління значним екологічним ризикам або екологічним дефіцитам, а також призначені для створення нових робочих місць у регіоні [30, с. 349]. Екосистеми тому принципи збереження мають бути інтегровані в основні стратегії регіонального розвитку, в тому числі в сферах туризму, відпочинку та рекреаційної діяльності.

Проніна О.В. також наголосила, що «враховуючи, що формування стратегії не є окремим завданням місцевого самоврядування, дослідження процесу стратегічного планування регіонального розвитку мають бути спрямовані на вдосконалення механізмів реалізації регіональних стратегій, що передбачає оптимізацію взаємодії місцевої влади, суб'єктів підприємницької діяльності та населення регіону [39].

Тому концепція збалансованого розвитку регіонального туризму повинна містити принципи ресурсозбереження та раціонального

природокористування, враховувати інтереси підприємств, країни та суспільства.

Підхід з точки зору привабливості дозволяє нам ефективно розвивати територію, тобто виробляти товари та послуги, які найбільше потрібні туристам у цьому напрямку. Можна приймати правильні управлінські рішення, які не лише залучають інвестиції для розвитку інфраструктури території та для створення засобів життя, розваг тощо, але й для цілеспрямованого інвестування відповідно до потреб, пам'яток, щоб більшість туристів прямувала до місця призначення. У цьому випадку системний підхід до управління туристичною територією створить величезну синергію та значно підвищить конкурентоспроможність території як туристичної дестинації [19].

Д.А. Симоненко вважає, що інфраструктура туристичних об'єктів є недостатньо розвиненою, а деякі регіони взагалі не мають інфраструктури. Це реалії сучасних туристично-відпочинкових регіонів України. На жаль, за часи незалежності не тільки туристична інфраструктура нашої країни не покращилася, але й з часом радянська програма застаріла, її потрібно було модернізувати та робити більш конкурентоспроможною, але цього не сталося. Розвиток індустрії туризму та відпочинку демонструє позитивну динаміку. В Україні проблеми інфраструктури є основна причина зниження конкурентної переваги країни на ринку туристичних послуг [33].

Стійкість туризму як економічного сектора досліджується з точки зору його вразливості до громадянських війн, економічних потрясінь, стихійних лих і пандемій. Більшість досліджень приходять до висновку, що туризм може мати позитивний вплив на регіональний розвиток і захист навколишнього середовища, але є докази того, що туризм має принципово негативний вплив на навколишнє середовище, зокрема через забруднення, спричинене транспортом. Регіональні вигоди від розвитку туризму необхідно розглядати разом із глобальними наслідками зростання транспорту та туризму.

Глобальний туризм також виявився вразливим до економічних криз, коливань цін на нафту та глобальних спалахів інфекційних захворювань. Оскільки туризм залежить від енергії, пересування людей і споживання ресурсів, майже вся туристична діяльність має значний економічний, екологічний вплив і вплив на стійкість. Тому роль туризму в сталому розвитку дуже сумнівна. Майбутні дослідження ролі туризму в сталому розвитку мають бути зосереджені на зменшенні негативного впливу розвитку туризму на регіональному та глобальному рівнях.

Підсумовуючи, ми вважаємо, що збалансований регіональний розвиток індустрії туризму має бути досягнутий через:

- оптимальне використання природних ресурсів, які є важливою частиною розвитку туризму, з дотриманням вимог екологічної безпеки, збереження природної спадщини та біорізноманіття;
- повагу до соціокультурної ідентичності приймаючих громад, збереження створеної та живої культурної спадщини та традиційних цінностей, що сприяє міжкультурному розумінню та толерантності;
- забезпечення справедливого розподілу соціально-економічних благ для всіх учасників взаємодії, включаючи стабільну роботу та можливості отримання доходу та соціального впливу для громад території;
- обізнаність учасників взаємодії щодо елементів забезпечення політичного лідерства для досягнення консенсусу;
- постійний моніторинг характеристик та показників збалансованого регіонального розвитку туристичної галузі, розробка необхідних превентивних заходів у разі виникнення загроз;
- високу задоволеність туристів і надання значущих вражень туристам, підвищення їх обізнаності щодо питань сталого розвитку та просування практик сталого туризму серед них.

Тому збалансований регіональний розвиток туризму та оздоровчо-рекреаційної сфери забезпечує такі види взаємодії людини з природою та людей між собою в регіоні, спрямовані на задоволення потреб представників

регіону у відновленні фізичних і духовних сил нинішніх і майбутніх поколінь, шляхом виробництва та споживання послуг туризму та дозвілля базуються на дбайливому використанні та відновленні природних ресурсів, а також підтримці соціокультурних, історично сформованих цінностей окремих територій та їх мешканців. Тимчасовою ознакою збалансованого розвитку є довгостроковість, спрямована на захист можливостей повного гармонійного розвитку для майбутніх поколінь.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка потенціалу туристично-рекреаційної сфери України

Сучасні умови економічного розвитку характеризуються стрімкою динамікою та непередбачуваністю змін на глобальному, національному та регіональному рівнях. Розвиток туристичної індустрії та курортного сектору України та її регіонів потребує розвитку наявного потенціалу та впровадження принципів сталого, збалансованого розвитку відповідно до Порядку денного XXI століття у сфері розвинутого туризму та подорожей, визначених Всесвітньою туристичною організацією.

Україна є незалежною суверенною європейською державою, яка бере активну участь у конкурентній боротьбі на світовому рівні у сфері розвитку туризму та рекреації, активізуючи процеси, спрямовані на покращення бізнес-клімату, розвиток та розширення можливостей підприємництва, як основи співпраці державних органів, економіки і суспільства. Україна є не лише житницею світу зі значним аграрним потенціалом, а й країною з розширеними можливостями та ресурсами для збалансованого розвитку туристично-рекреаційної сфери. Уряд України активно працює над впровадженням фундаментальних реформ, спрямованих на досягнення сталого економічного зростання.

Щороку в Україні встановлюються нові та існуючі економічні та торговельні зв'язки з іноземними партнерами та бізнес-спільнотою. «Україна вже визнана міжнародними інвесторами як стабільний і передбачувано зростаючий інвестиційний ринок з талановитим людським капіталом і високоякісними, недооціненими активами. У 2020 році Україна піднялася ще на сім позицій і посідає 64 місце серед 190 країн у рейтингу Світового банку за легкістю ведення бізнесу. «Україна й надалі робитиме все, щоб заохочувати тих, хто вже успішно працює в Україні, інвестувати більше, і докладе всіх

зусиль, щоб стати ще більш привабливими та гостинними для майбутніх інвесторів!» [29].

Про потенційні можливості розвитку туристично-рекреаційної сфери свідчать основні показники, що характеризують нашу державу та національну економіку [29]:

- найбільша за площею країна Європи (603,5 тис. км²) з населенням 41 млн осіб;
- межує з сімома державами (Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія, Республіка Молдова, рб, рф) і омивається двома морями (Чорне, Азовське моря);
- головний транзитний коридор для подорожей і торгівлі між Європою, Азією та Близьким Сходом, 17 угод про вільну торгівлю з 47 країнами (включаючи DCFTA та ЄС);
- розвинена дорожньо-транспортна інфраструктура, 170 тис. км доріг державного значення;
- розвинена інфраструктура залізничного транспорту, 22 тис. км залізничних колій;
- розвинена морська транспортна інфраструктура з береговою лінією понад 2000 км: Чорне та Азовське моря придатні для судноплавства, оскільки не замерзають і з'єднані із Середземним морем через Босфор, Мармурове моря та протоку Дарданелли;
- розвинута портова система: 18 морських портів (13 на території України та 5 портів на території АР Крим), загальна потужність портів і терміналів (на даний момент використовується) становить 313,3 млн. тонн;
- розвинена система пасажирських авіаційних перевезень: 19 аеропортів та аеродромів. (98% пасажиропотоку зосереджено в 7 найбільших аеропортах: Бориспіль, Київ (Жуляни), Одеса, Львів, Харків, Запоріжжя та Дніпро);
- розроблено систему стільникового зв'язку четвертого покоління, мобільні оператори постійно розширюють покриття 3G/4G, затверджено план

заходів щодо підвищення якості послуг мобільного зв'язку на 2020-2022 роки.

Збалансоване функціонування індустрії туризму та рекреаційного сектору регіону базується на трьох імперативах: економічному, соціальному та екологічному (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Імперативи збалансованості функціонування туристично-рекреаційної сфери регіону

Примітка. Складено автором.

Економічний імператив відображає рівень розвитку та економічний потенціал сектору туризму та відпочинку регіону. Соціальний імператив - розвиток, що відновлює і забезпечує життєздатність кожної особистості і суспільства в цілому. Екологічний імператив відображає поточний стан навколишнього середовища, відповідність туристично-рекреаційної інфраструктури екологічним стандартам.

Україна має значні стратегічні переваги у розвитку індустрії туризму та відпочинку. До цих переваг належать фізико-географічні особливості нашої країни та її людський потенціал, який можна вважати основою економічного розвитку.

Україна є однією з найбільших за територією та чисельністю населення країн Європи, але наша країна є однією з найбідніших країн Європи. Хоча Україна посідає 56 місце у світі за валовим внутрішнім продуктом, її ВВП на душу населення займає 119 місце. За експертними оцінками, наша країна не повністю використала свій природно-географічний та людський потенціал [27].

Деякі експерти стверджують, що відставання в соціально-економічному розвитку України призвело до відтоку робочої сили та втрати людського потенціалу, що також негативно позначається на потенціалі розвитку індустрії туризму, курорту та розваг. Велика частка українців, які виїжджають за кордон, - це високоосвічені молоді люди, які не можуть знайти гідну зарплату в рідній країні. «Країни щороку отримують щонайменше 27 мільярдів доларів валової доданої вартості через діяльність закордонних трудових мігрантів. Демографічна криза матиме негативний вплив на майбутній економічний сектор через зменшення місткості внутрішнього ринку та розміру робочої сили» [27].

У Національній економічній стратегії до 2030 року виділено окремий стратегічний напрям «Креативні індустрії та індустрія гостинності» (рис. 2.2), який передбачає збалансоване використання туристичного потенціалу України та розвиток креативної економіки [27].

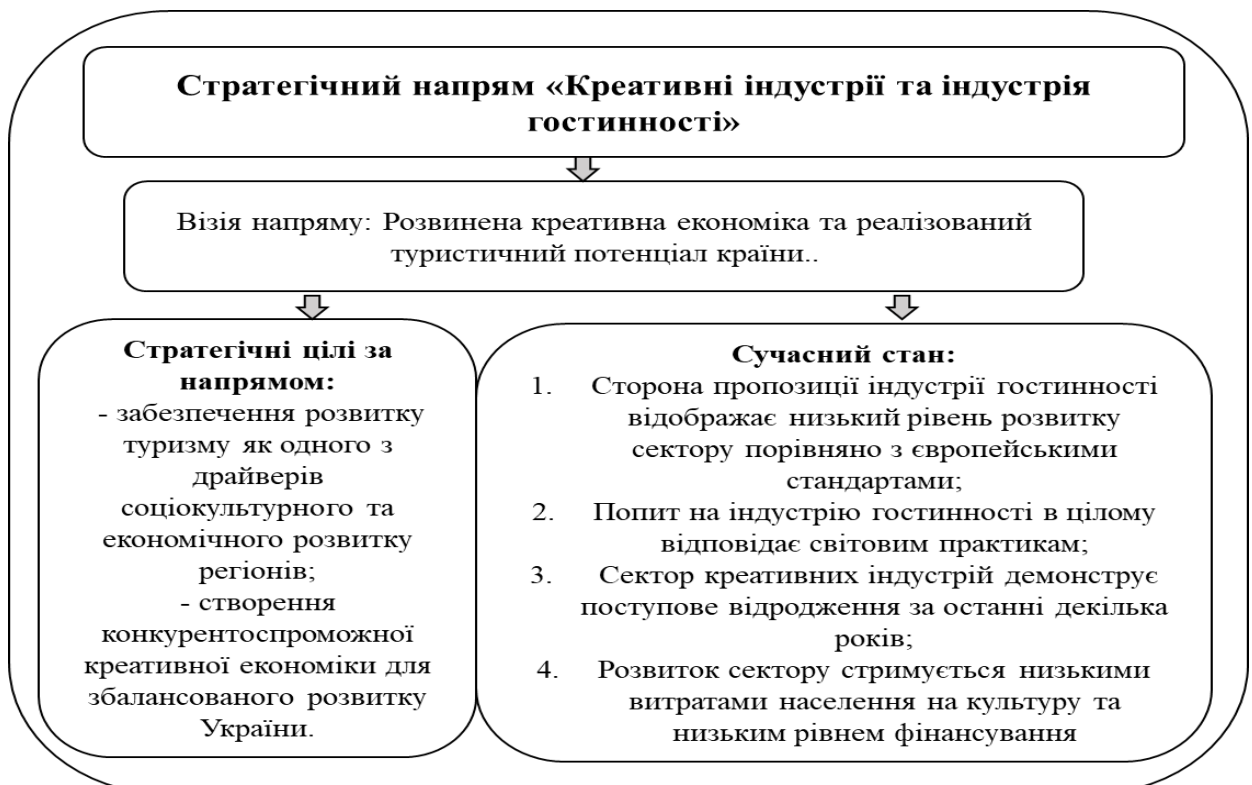

Рис. 2.2. Стратегічні цілі напрямку розвитку «Креативні індустрії та індустрія гостинності» та сучасний стан туристично-рекреаційної сфери України

Примітка. Складено автором.

Для розвитку туристично-рекреаційної сфери надзвичайно важливе значення мають природні ресурси та географічні особливості території. Для оцінки природньо-географічної складової потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів України можливо використати показники загальної площі території, в тому числі вкритої лісовою рослинністю, обсягів поверхневих стоків, підземних стоків та питомі середні ресурси річкового стоку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1
Природньо-географічні характеристики потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів України

Регіони	Площа території		Площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок		Поверхневий стік км ³	Підземний стік км ³	Питомі середні місцеві ресурси річкового стоку, тис м ³	
	Тис. км ²	Питома вага, %	Тис. га	лісистість (%) від площі суходолу			на 1 км	на 1 особу
Україна	603, 6	100	9573,9	16,5	39,4	13,0	86,8	1,04
АРК	26081	4,32	278,7	11,7	0,57	0,34	33,7	0,36
Вінницька	26513	4,39	346,5	13,3	2,20	0,25	93,2	1,34
Волинська	20144	3,34	624,6	31,7	1,58	0,60	107,9	2,04
Дніпропетровська	31974	5,30	179,2	5,9	0,71	0,16	27,3	0,23
Донецька	26517	4,39	184,1	7,1	1,01	0,24	38,5	0,20
Житомирська	29832	4,94	1001,6	34,1	2,50	0,67	105,4	2,17
Закарпатська	12777	2,12	656,7	52,2	6,39	1,53	618,7	6,13
Запорізька	27180	4,50	101,0	4,0	0,48	0,15	22,8	0,30
Івано-Франківська	13928	2,31	571,0	41,7	3,33	1,26	330,2	3,14
Київська	28131	4,66	624,1	23,7	1,45	0,59	70,6	0,45
Кіровоградська	24588	4,07	164,5	6,9	0,80	0,15	11,0	0,22
Луганська	26684	4,42	292,4	11,1	1,21	0,25	54,7	0,54
Львівська	26081	3,62	621,2	29,0	3,27	1,65	225,7	1,80
Миколаївська	24598	4,08	98,2	4,2	0,52	0,06	23,2	0,43
Одеська	33310	5,52	203,9	6,5	0,27	0,08	10,5	0,14
Полтавська	28748	4,76	247,4	9,1	1,44	0,50	67,4	1,14
Рівненська	20047	3,32	729,3	37,2	1,56	0,77	115,9	1,96
Сумська	23834	3,95	425,0	18,1	1,79	0,66	102,9	1,88
Тернопільська	13823	2,29	183,2	13,4	1,01	0,80	131,2	1,55
Харківська	3 415	5,20	378,3	12,3	1,28	0,38	52,9	0,55
Херсонська	28461	4,71	116,3	4,8	0,11	0,04	4,9	0,11
Хмельницька	20645	3,42	265,1	13,1	1,58	0,56	103,9	1,44
Черкаська	20900	3,46	315,1	16,1	0,72	0,29	48,3	0,68
Чернівецька	8097	1,34	236,7	29,9	0,93	0,30	151,8	1,31
Чернігівська	31865	5,28	665,7	21,3	2,73	0,78	108,2	2,61
м. Київ	839	0,14	31,3	40,7	-	-	-	-
м. Севастополь	864	0,14	32,8	38,4	-	-	-	-

Джерело: [20].

Ліси України займають провідне місце серед ландшафтних ресурсів і є важливим лісовим лікувальним джерелом, яке розміщене досить нерівномірно. Найбільше лісів у південно-західних областях. Площа України становить близько 10 млн га, більшість з яких може бути використана для забезпечення рекреаційно-оздоровчого сектору та туристичної індустрії, оскільки збільшення лісистості в Україні вважається важливою особливістю туристично-рекреаційного використання території [13].

Території, вкриті лісовою рослинністю, сприятливі для розвитку туристично-рекреаційної діяльності (пішохідний і лижний туризм, кінний спорт, туристичне полювання, спортивно-оздоровча діяльність, фітолікування, збирання ягід, лікарських рослин і грибів тощо). Регіональний поділ територій, вкритих лісовою рослинністю, дає змогу визначити регіони України з найбільшим потенціалом туристично-рекреаційного використання лісів, зокрема Житомирську, Рівненську, Чернігівську, Закарпатську та Волинську області (рис. 2.3).

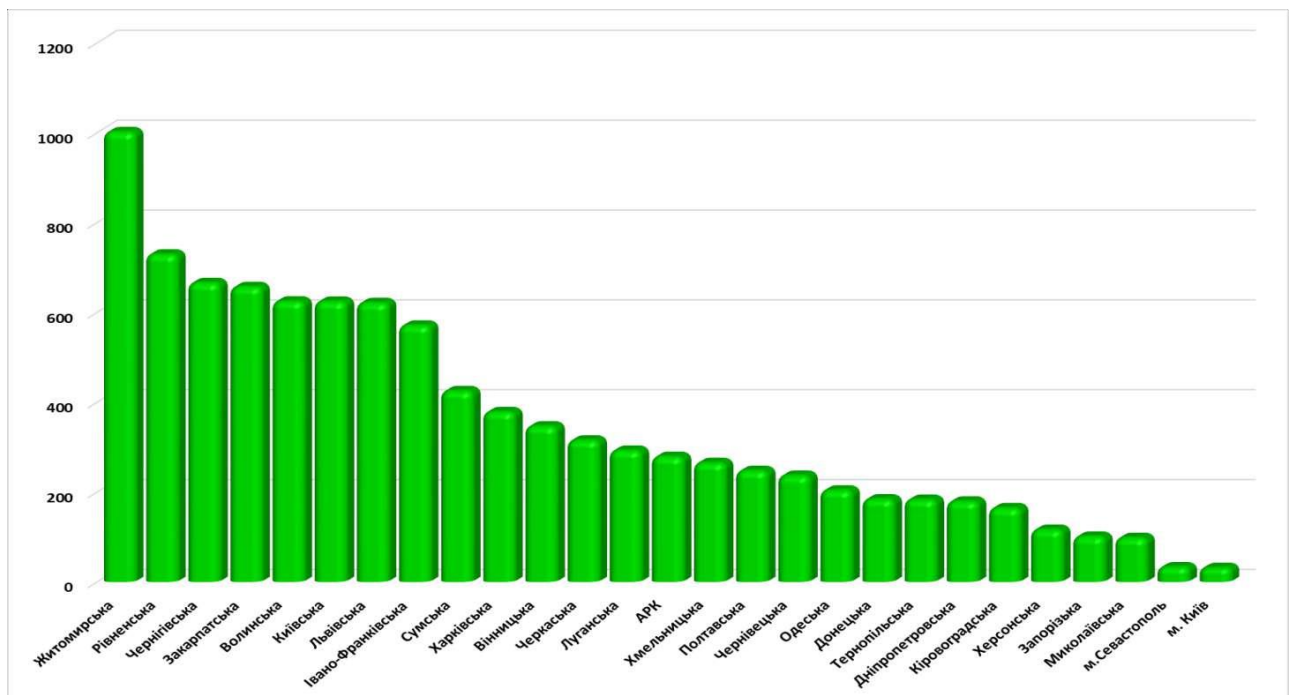

Рис. 2.3. Рейтинг областей України за рівнем потенціалу туристично-рекреаційної експлуатації лісів

Джерело: [12].

Територія України багата водними ресурсами. В Україні протікає понад 63000 річок. Загальна довжина складає більше ніж 200000 км. Більшість із них це невеличкі річки довжина яких не перевищує 10 км. Річки довжиною завбільшки 10 км в Україні налічується понад 3000. До великих річок належать Дунай, Тиса, Дніпро, Прип'ять, Десна, Дністер, Сіверський Донець, Південний Буг, Західний Буг» [34].

Для регіонів України рівень поверхневого і підземного стоків формують туристично-рекреаційний потенціал експлуатації водних ресурсів (рис. 2.4-2.5).

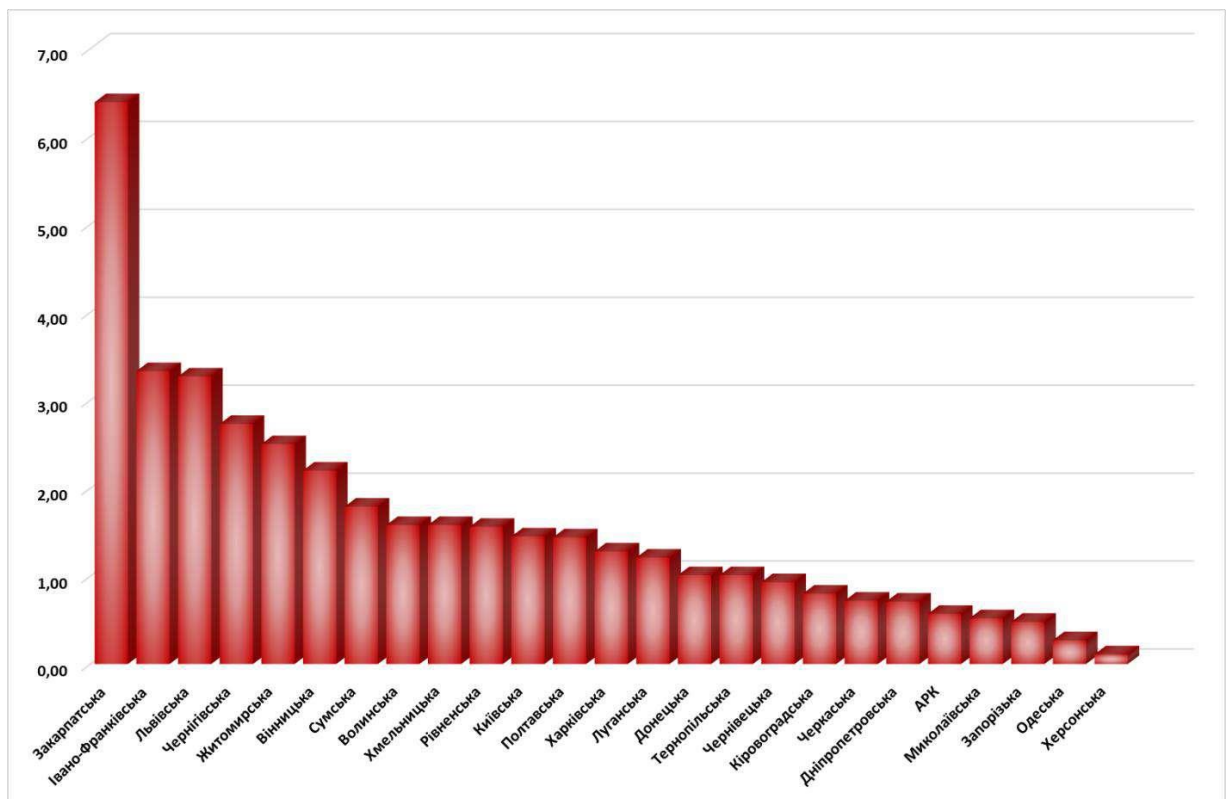

Рис. 2.4. Рейтинг областей України за рівнем потенціалу туристично-рекреаційної експлуатації поверхневих стоків

Джерело: [12].

Відповідно до рис. 2.4 Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернігівська та Житомирська області є лідерами за рівнем туристично-рекреаційного потенціалу експлуатації поверхневих стоків в Україні. За рівнем туристично-рекреаційного потенціалу експлуатації підземних стоків до

лідерів-регіонів України входять такі області, як Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська та Чернігівська.

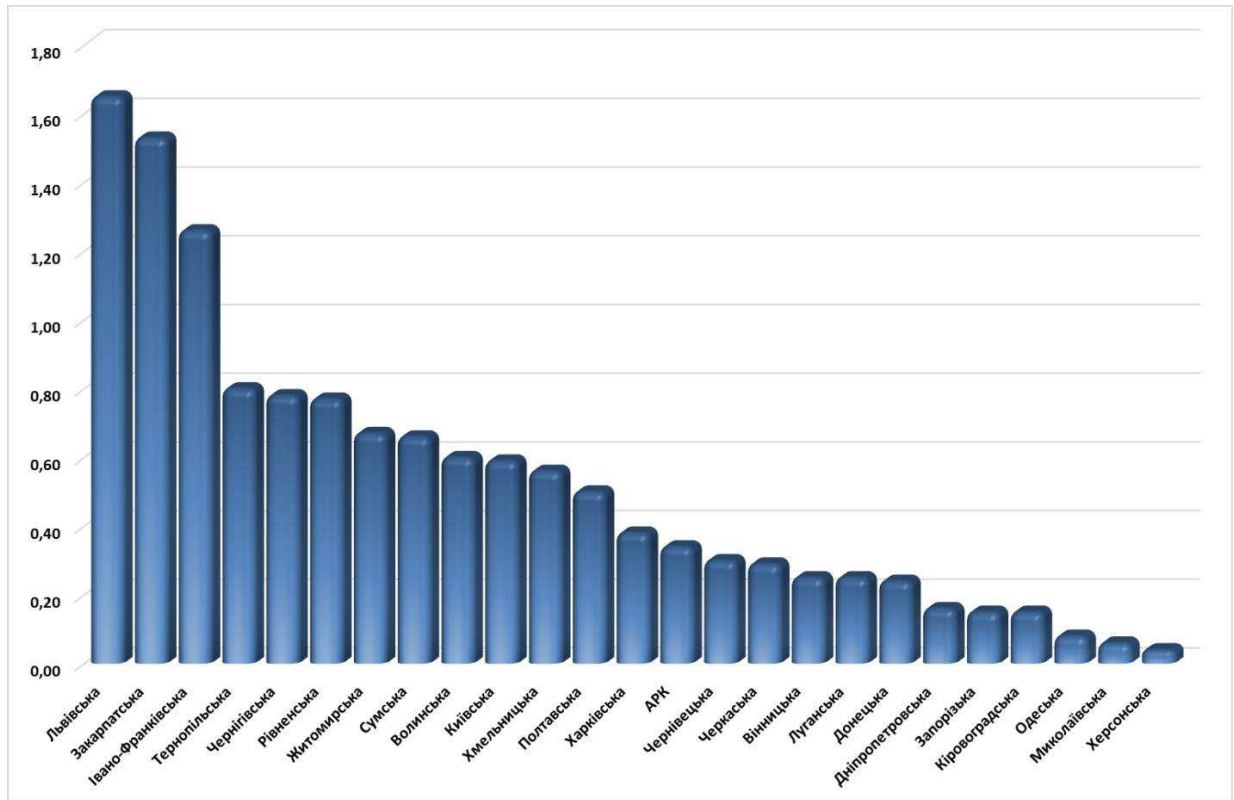

Рис. 2.8. Рейтинг областей України за рівнем туристично-рекреаційного потенціалу експлуатації підземних стоків

Джерело: [12].

Водозабезпечення регіонів України є дуже важливим не лише для розвитку сільського господарства, а й для розвитку сфери туризму та розваг, і з цим пов'язана проблема поширення інноваційних форм відносин у вигляді корпоратизації, інституціоналізації, тощо, що може бути реалізовано за допомогою державно-приватного партнерства. Джерелами фінансування розвитку досліджуваних галузей та відтворення потенціалу природних ресурсів можна вважати інноваційні форми взаємовідносин у сфері збалансованого регіонального розвитку туристичної та курортно-відпочинкової сфери. Інновація збалансованого розвитку відносин туризму та оздоровлення та покращення функціонального механізму дослідницької території.

Отже, Україна має всі можливості стати світовим лідером, спираючись на потенціал індустрії туризму та відпочинку.

2.2. Характеристика стану та тенденцій регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери

Збалансований розвиток сучасної туристично-рекреаційної сфери за останні десятиліття зазнав істотних змін. На функціонування та ефективність розслідування вплинула низка факторів: політична ситуація в країні, правове та нормативне забезпечення, COVID-19, вторгнення РФ, соціально-економічний розвиток регіонів та країни в цілому тощо.

Для визначення рівня розвитку сфери туризму та курортів необхідно провести аналіз стану збалансованого розвитку туристично-рекреаційної сфери України. Дослідження сучасного стану збалансованого розвитку індустрії туризму та курортно-рекреаційної сфери в Україні включає:

- оцінка стану туристичних потоків (в'їзних, виїзних, внутрішніх туристів);
- оцінка динаміки туристичних послуг, що надаються туроператорами та туристичними агентствами;
- розподіл туристів за метою перебування;
- оцінка стану готельного господарства;
- кількість дитячих оздоровчих закладів;
- кількість санаторно-курортних закладів;
- оцінка забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами (лісовими, водно-рекреаційними ресурсами, землею, корисними копалинами).

Номінальний ВВП показує обсяг виробництва в залежності від цінової політики, що склалася у відповідний період. Темпи зростання номінального ВВП перевищують реальний ВВП, що свідчить про наявні інфляційні процеси. Частка сфери туризму (туризму, курортно-рекреаційної сфери) у ВВП України відображає тенденцію зміни цих показників. А саме, зменшення реального

ВВП призводить до зменшення частки туристично-рекреаційної сфери або, навпаки, збільшення показників реального ВВП збільшує частку туристично-рекреаційної сфери. З урахуванням показників за 2013-2020 роки частка туристично-рекреаційної сфери не перевищувала 2,1% (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Показники ВВП і частки туристичного сектору України за 2013-2020 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Номинальний ВВП, млрд. грн.	1454,9	1566,7	1979,5	2383,1	2982,9	3558,7	3974,6	4222,0
Темп росту номінального ВВП, у %	103,3	107,7	126,3	120,4	125,2	119,3	111,7	110,6
Реальний ВВП, у % до попереднього року	108,2	93,4	91,2	102,3	102,5	103,4	103,2	102,4
Частка туристичного сектору у ВВП, %	2,1	1,5	1,4	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5

Примітка. Складено автором на основі [12].

Показник валової доданої вартості поділяється на валову додану вартість, створену в туристичному секторі, і валову додану вартість, створену безпосередньо в туризмі. Валова додана вартість, створена в туристичному секторі, визначається як сума валової доданої вартості в базових цінах для кожного виду економічної діяльності в туристичному секторі, незалежно від того, наскільки виробничий процес спеціалізований на виробництві туристичного продукту. Валова додана вартість, створена безпосередньо туризмом, визначається як різниця між виробництвом товарів і послуг за базовими цінами, що застосовуються до туризму, і пов'язаним з туризмом проміжним споживанням туристичної галузі та інших секторів [12].

Сфера туризму пов'язана із задоволенням потреб споживачів, тому всі суб'єкти індустрії туризму працюють з метою отримання прибутку шляхом створення валової доданої вартості шляхом реалізації своєї продукції. У 2018-2020 роках в Україні обсяги реалізації продукції, виробленої в різних сферах

туризму, втричі перевищували обсяги реалізації продукції, виробленої в туризмі (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Показники валової доданої вартості в туризмі, 2018-2020 рр.

Показник	2018 р.		2019 р.		2020 р.	
	Тис. грн.	% від ВВП	Тис. грн.	% від ВВП	Тис. грн.	% від ВВП
Валова додана вартість, що створюється в галузях туризму	412498376,51	11,6	502202848,27	12,62	534947632,15	12,60
Валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі (в основних цінах)	173749626,99	4,9	195687259,17	4,92	165125166,98	3,91

Примітка. Складено автором на основі [28].

Розвиток туристичного бізнесу залежить від потоку туристів. За період 2010-2014рр. спостерігалися позитивні тенденції прибування в Україну, що сприяло розвитку туристичного бізнесу та курортно-рекреаційної сфери. Відтік іноземних громадян та осіб без громадянства з України збільшився після російського вторгнення на сході країни. Від'ємне сальдо досягло піку у 2019 році (15,6 млн осіб), а в'їзд цих громадян у 2020 році зменшився на 17,8 млн осіб (порівняно з 2010 роком) (табл. 2.4).

За даними Держстату, основними курортами та санаторно-курортними закладами України є узбережжя Автономної Республіки Крим, Чорноморське узбережжя Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, узбережжя Азовського моря, а також гірські і передгірські райони Закарпаття, Івано-Франківська та Львівська області, курортні зони Вінницької, Донецької, Київської, Полтавської, Хмельницької та Харківської областей. Ці санаторії та санаторії, бази відпочинку та реабілітації використовують природні лікувальні копалини, сировину, ресурси та клімат для лікування та профілактики різноманітних захворювань людини (табл. 2.5).

Таблиця 2.4

Показники туристичних потоків, 2010-2020 рр.

Рік	Внутрішні туристи, осіб	В'їзд іноземців та осіб без громадянства в Україну, осіб	Виїзд громадян України за кордон, осіб	Сальдо в'їзд/виїзду іноземців та осіб без громадянства
2010	649299	21203327	17180034	4023293
2011	715638	21415296	19773143	1642153
2012	773970	23012823	21432836	1579987
2013	703658	24671227	23761287	909940
2014	323125	12711507	22437671	-9726164
2015	357235	12428286	23141646	-10713360
2016	454678	13333096	24668233	-11335137
2017	476967	14229642	26437413	-12207771
2018	456799	14342290	27976681	-13634391
2019	520391	13709562	29345897	-15636335
2020	222425	3382097	11251406	-7869309

Примітка. Складено автором за даними [12].

Таблиця 2.5

Курорти та санаторії України

Територія	Курорти та санаторії
Узбережжя Автономної республіки Криму	Алушта, Євпаторія, Саки, Феодосія, Велика Ялта: Гурзуф, Ялта, Місхор, Кореїз, Гаспра, Алушка, Симеїз, Форос
Чорноморське узбережжя Миколаївської, Одеської та Херсонської областей:	Очаків, Гопри, Скадовськ, Одеська група курортів: Куяльник, Аркадія, Лермонтовський, Великий Фонтан, Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Затока, Хаджибей, Лузанівка, Приморський, Лебедевка, Мала Долина
Узбережжя Азовського моря:	Бердянськ, Кирилівка
Гірські та передгірські райони Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей:	Свалява, Голубине, Поляна, Синяк, Черче, Ворохта, Трускавець, Моршин, Немирів, Любінь Великий, Косів, Яремче
Курортні зони Вінницької, Донецької, Київської, Полтавської, Хмельницької та Харківської областей:	Миргород, Березівські мінеральні води, Рай-Оленівка, Слов'янск, Слав'яногірськ, Конча-Заспа, Пуща Водиця, Хмільник, Сатанів, Маків

Примітка. Складено автором за даними [12].

До сфери туристично-рекреаційної сфери належить діяльність дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, це дитячі заклади санаторного типу, сільські оздоровчі центри, табори та бази відпочинку тощо. В Україні їх

кількість постійно зменшується. Динаміка показників з 2010 по 2020 рік свідчить про зменшення кількості закладів на 47% (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, за регіонами, 2010-2020 рр.

	Кількість закладів, од				Оздоровлено дітей, осіб			
	2010	2015	2018	2020	2010	2015	2018	2020
Україна	16 646	9 743	9 328	8 808	1 567 492	917 193	921 262	906 562
Вінницька	803	244	249	229	78 361	27 137	27 027	28 158
Волинська	602	209	200	205	55 244	20 438	21 238	21 497
Дніпропетровська	922	860	834	805	95 675	90 056	90 410	82 978
Донецька	983	324	394	410	106 440	24 935	38 532	41 020
Житомирська	526	182	295	276	34 229	17 102	22 197	22 268
Закарпатська	557	333	145	196	77 812	45 175	25 811	26 908
Запорізька	328	264	232	214	52 672	35 592	40 826	41 615
Івано-Франківська	768	415	207	123	83 588	41 375	26 987	21 063
Київська	522	382	453	443	37 924	30 566	31 910	32 572
Кіровоградська	551	533	489	471	37 860	37 640	41 913	40 996
Луганська	880	167	215	219	62 294	9 398	12 843	13 163
Львівська	559	115	245	144	49 964	15 200	19 593	17 464
Миколаївська	545	325	270	197	38 902	24 254	21 452	20 418
Одеська	1 073	686	638	640	132 316	113 227	103 513	102 164
Полтавська	1 007	799	782	757	56 301	47 142	49 204	50 687
Рівненська	577	207	146	126	66 650	23 958	17 459	14 732
Сумська	780	689	728	721	54 469	46 525	50 161	50 108
Тернопільська	311	85	89	67	23 800	6 171	5 456	4 109
Харківська	880	727	736	732	106 962	86 967	97 063	97 613
Херсонська	502	387	412	365	72 223	45 742	58 527	60 420
Хмельницька	871	267	172	122	84 474	22 420	15 948	13 799
Черкаська	1 004	824	754	714	60 417	48 983	46 842	47 088
Чернівецька	402	146	97	89	52 337	19 833	12 381	10 690
Чернігівська	562	493	473	462	35 614	28 414	30 560	30 865
м. Київ	131	80	73	81	10 964	8 943	13 409	14 167

Примітка. Складено автором [12].

Погіршуються тенденції розвитку туризму та курортно-рекреаційної діяльності, особливо в оздоровчо-рекреаційних закладах. Наразі кількість дітей в Україні зменшилася з 16 646 до 8 808 у 2010 та 2020 роках. Основною причиною скорочення кількості таких закладів є військові дії, які рф розпочала у 2014 році. Показники відображають відсутність закладів відпочинку в Автономній Республіці Крим, де функціонує велика кількість санаторіїв,

дитячих санаторіїв, пансіонатів і баз відпочинку, що надають курортно-оздоровчі послуги. З таблиці видно, що за період 2010-2015 рр. кількість відпочилих зменшилась на 650 тис. дітей (41,5%), а у 2020 році – на 10631 дитину.

Окрім дитячих оздоровчих закладів, санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, профілакторіїв, будинків відпочинку та пансіонатів, баз та інших оздоровчих закладів, в Україні діють також дитячі оздоровчі заклади. Метою цих закладів є надання медичної допомоги з метою профілактики, оздоровлення та реабілітації з використанням лікувальних процедур у рамках перебування в санаторно-курортному закладі, а також у санаторіях і санаторіях.

Кількість санаторіїв та пансіонатів з 2010 по 2020 роки зменшилась вдвічі (на 256 закладів), тобто половина всіх підприємств була закрыта. Ще гірша ситуація у сфері санаторно-курортної профілактики; відбулися значні зміни, ліквідовано 194 об'єкти або 83%. Така ж доля спіткала будинки відпочинку та гостьові будинки: скорочення склало 237 закладів (81,7%). Динаміка зниження показників спостерігається по базах та інших закладах відпочинку від 1920 об'єктів (2010 р.) до 990 об'єктів (2020 р.) (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, за регіонами, 2010-2020 рр.

Рік	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку	
	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них ліжок, тис.	усього	у них місць, тис.	усього	у них місць, тис.	усього	у них місць, тис.
2010	510	141	234	19	290	60	1920	217	17342	196
2011	508	141	224	19	280	59	1947	216	17703	194
2012	484	133	185	18	286	60	1925	208	17744	188
2013	477	132	165	15	271	57	1916	202	18549	191
2014	320	79	118	17	90	17	1400	157	13977	126
2015	309	78	79	12	76	15	1399	165	9743	113
2016	291	70	63	10	73	14	1295	146	9669	112
2017	284	71	55	10	67	12	1235	133	9745	10
2018	272	68	48	9	61	11	1158	120	9212	10
2019	261	66	45	9	58	10	1023	110	9135	9
2020	254	63	40	8	53	9	990	100	9065	9

Примітка. Складено автором за даними [12].

Туристичні потоки прибулих громадян України та іноземних громадян повинні належним чином розміщуватися у закладах готельного господарства. Можна виділити готелі та подібні заклади розміщення. Надходження коштів залежить від якості послуг та можливості прийняти достатньої кількості туристів. Кількість відвідувань таких закладів до 2014 року зростає (8303,1 тис. осіб), з часом зменшилася до 3379,5 тис. осіб, з них 251,4 тис. іноземців. Значно зменшилась кількість закладів, наразі їх кількість у 2020 році становить 4523 (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Кількість колективних засобів розміщування (з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців), 2010-2020 рр.

Рік	Кількість колективних засобів розміщування, од	Кількість місць у КЗР, тис. од	Кількість осіб, що перебували у КЗР, тис.	
			усього	з них іноземці
2010	5231	534,8	6982,2	1389,5
2011	5882	567,3	7426,9	1427,7
2012	6041	583,4	7887,4	1554,8
2013	6411	586,6	8303,1	1665,1
2014	4572	406,0	5423,9	551,5
2015	4341	402,6	5779,9	665,8
2016	4256	375,6	6544,8	863,7
2017	4115	359,0	6661,2	824,5
2018	4719	300,0	7006,2	917,9
2019	5335	370,6	6960,9	959,4
2020	4523	312,1	3379,5	254,4

Примітка. Складено автором за даними [12].

Згідно зі статистичними даними, з кожним роком кількість туристів, які обслуговуються туроператорами та туристичними агентствами, зменшується. Для юридичних осіб, наприклад, у 2019 році було 5,3 млн, а у 2020 році впало до 1,9 млн. З них 83,7 тис. в'їзних (іноземних) туристів обслуговано туроператорами та туристичними агентствами. (2019р.), а наступного року – 11,7 тис. (2020р.).

Більша частка послуг затребувана іноземними туристами, яких у 2019 році було 4,7 млн, а у 2020 році – лише 1,7 млн. Такі ж негативні тенденції

спостерігаються і для вітчизняних туристів, їх кількість зменшилася з 449 тис. до 187 тис. (2019-2020 рр.). Як свідчать статистичні дані таблиці, переважають послуги туроператорів.

Для фізичних осіб-підприємців перевага надається підтримці туристичних агентств. Загальна кількість обслужених туристів у 2019 році склала 812 тис., з них 3 тис. – в'їзні (іноземні) туристи, 738 тис. – виїзні та 70 тис. – внутрішні туристи. У 2020 році спостерігається зменшення всіх видів туристів, їх загальна кількість становить 402 тис. осіб, що робить її найменшою. Частка в'їзних (іноземних) туристів становить 191 особу, обслуговування - 367 тис. виїзних туристів та 35 тис. внутрішніх туристів (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами по Україні (осіб), 2019-2020 рр.

Показники	2019			2020		
	Усього	У тому числі обслужовані		Усього	У тому числі обслужовані	
		туроператорами	турагентами		туроператорами	турагентами
<i>Юридичні особи</i>						
Кількість обслужованих туристів,						
усього	5319952	3134115	2185837	1957410	1412851	544559
у тому числі						
в'їзних (іноземних) туристів	83703	37896	45807	11773	8369	3404
виїзних туристів	4786594	2759735	2026859	1758107	1275653	482454
внутрішніх туристів	449655	336484	113171	187530	128829	58701
<i>Фізичні особи-підприємці</i>						
Кількість обслужованих туристів,						
усього	812145	-	812145	402868	-	402868
у тому числі						
в'їзних (іноземних) туристів	3137	-	3137	191	-	191
виїзних туристів	738272	-	738272	367595	-	367595
внутрішніх туристів	70736	-	70736	35082	-	35082

Примітка. Складено автором за даними [12].

Важливим чинником збалансованого розвитку туристично-рекреаційної сфери є призначення напрямків. Таким чином, розподіл туристів, які обслуговуються туроператорами та туристичними агентствами, залежно від мети поїздки та виду туризму, спрямований на відпочинок і релаксацію для 1,8 млн осіб. Друге місце посідають службові справи та навчання 59 тис. осіб, значну частку займає також лікування – 14,6 тис. осіб. На спеціальний туризм припадає невелика частка, а саме лише 4000 осіб у 2020 році (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за метою поїздки та видами туризму у 2020 році, (осіб)

Показники	Усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інша
Юридичні особи							
Кількість туристів	1957410	59627	1871767	14603	1165	4557	5691
у тому числі обслуговано							
туроператорами	1412851	30212	1371694	6144	755	3306	740
турагентами	544559	29415	500073	8459	410	1251	4951
з них							
в'їзних (іноземних) туристів	11773	481	8444	232	256	2304	56
у тому числі обслуговано							
туроператорами	8369	176	6658	171	256	1108	–
турагентами	3404	305	1786	61	–	1196	56
виїзних туристів	1758107	14089	1741695	642	336	28	1317
у тому числі обслуговано							
туроператорами	1275653	5550	1269419	156	24	10	494
турагентами	482454	8539	472276	486	312	18	823
внутрішніх туристів	187530	45057	121628	13729	573	2225	4318
у тому числі обслуговано							
туроператорами	128829	24486	95617	5817	475	2188	246
турагентами	58701	20571	26011	7912	98	37	4072
Фізичні особи-підприємці							
Кількість туристів, обслугованих турагентами	402868	1571	397504	3318	373	27	75
з них							
в'їзних (іноземних) туристів	191	–	152	39	–	–	–
виїзних туристів	367595	998	366212	94	189	27	75
внутрішніх туристів	35082	573	31140	3185	184	–	–

Примітка. Складено автором за даними [12].

Отже, туристична галузь в Україні спрямована на задоволення найвибагливіших туристів, а сфера санаторно-курортної діяльності спрямована на забезпечення лікування та оздоровлення з використанням найсучасніших технологій та використання рекреаційних ресурсів. Таким чином, збалансований розвиток туристично-курортно-рекреаційної сфери дає змогу забезпечити декілька аспектів функціонування країни. Це, з одного боку, призводить до економічного ефекту у вигляді заробітної плати, доходів, податків, збільшення зайнятості, створення інфраструктури, соціально-економічного розвитку регіону та країни, а з іншого – соціального забезпечення та здоров'я населення. нація є найважливішим завданням держави. Тобто є економічна вигода від заміни державних витрат на охорону здоров'я іншим джерелом фінансування – витратами сімейного бюджету на туристично-курортне обслуговування.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ СФЕРИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. Стратегування збалансованого розвитку туризму та рекреації у регіонах України

Збалансований розвиток відпочинкового туризму в різних регіонах потребує формування якісних промислових стратегій у рамках довгострокової стратегії економічного та соціального розвитку регіону, що дозволить визначити статус і спрямованість галузі в регіоні, економічну структуру регіонів, усунути міжгалузеві дисбаланси, мінімізувати конфлікти пріоритетів та покращити бачення в контексті просторового планування розвитку громад та територій з урахуванням їх потенціалу.

Розробка стратегії збалансованого розвитку туризму та дозвілля в регіоні є важливою функцією регіональної влади та регіональних громад. Стратегічний документ розроблено як процес, інтегрований у Стратегічний план розвитку регіону, громади та території на 2021-2027 роки.

Відповідно до вимог і цілей розвитку туризму урядом затверджено Стратегію розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [32]. Документ визначає головну мету як створення сприятливих умов для просування туризму та курортів відповідно до міжнародних стандартів якості та з урахуванням європейських цінностей, перетворення їх на високоприбуткові та конкурентоспроможні галузі, інтегровані у світові ринки. Соціально-економічний розвиток регіонів і країни в цілому сприяє підвищенню якості життя людей, гармонійному розвитку та консолідації суспільства, популярності України у світі.

Основні цілі стратегії до 2026 року:

- систематично підвищувати якість інфраструктури курортів і зон відпочинку шляхом реалізації комплексних планів, які використовують

кластерну модель, державно-приватне партнерство та можливості соціального замовлення для поступового покращення матеріально-технічної бази;

- удосконалити інформаційну інфраструктуру обслуговування туризму та дозвілля, створити туристично-інформаційний центр, просувати туристичний продукт на ярмарках, фестивалях, виставках;

- забезпечити стабільність ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації організаційно-економічної структури малих і середніх підприємств туристичної сфери та формування національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів;

- організація якісної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів супроводу та обслуговування туризму та інших фахівців туристично-курортної сфери [32].

Єдиний підхід до розробки стратегій розвитку регіонів, громад та територій є основою для розробки та узгодження регіональних стратегій. У цих стратегіях розвиток туризму та дозвілля не поділяється на окремі стратегії, а передбачає регіональне планування розвитку туризму, індустрії дозвілля тощо. Стратегічна спрямованість і цілі розвитку туризму є невід'ємною частиною загальної стратегії соціально-економічного розвитку, а їх реалізація координується шляхом формування спеціалізованих регіональних планів розвитку туристичних курортів, охорони культурної спадщини регіону та будівництва інфраструктури. Фінансування проекту покладено на обласний та місцеві бюджети. Проте чітких критеріїв оцінки ефективності видатків ще не розроблено, що створює умови для непродуктивного використання коштів, розголошення особистих цілей та їх результатів.

Дослідження показують, що незважаючи на проголошення стратегічного шляху розвитку України та її регіонів у контексті реалізації цілей сталого розвитку, питання запровадження моделей сталого розвитку в туристичному та розважальному секторах регіону ще практично не вирішено.

Туристична діяльність в Україні далека від принципів сталого розвитку та підтримки екологічної рівноваги. Зокрема, ми вважаємо, що проблемами, які існують у розвитку українського туризму в контексті сталого розвитку, є:

- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази у сфері екотуризму (держава не приділяє належної уваги інституційному забезпеченню розвитку туризму та дозвілля);

- необґрунтоване використання історико-культурної спадщини та навколишнього середовища України (на місцях часто ігноруються принципи сталого розвитку туризму, порушується екологізація туристично-рекреаційної діяльності);

- недостатня різноманітність і низька якість туристичних продуктів (туристичних послуг) на туристичному ринку;

- якість обслуговування низька та не відповідає стандартам засобів розміщення;

- відсутність взаємодії між місцевими адміністраціями та органами місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку туризму та розваг у регіоні;

- невироблення єдиного підходу до раціонального використання наявних курортних ресурсів;

- недостатня поінформованість потенційних туристів про відпочинково-туристичний потенціал території;

- брак професіоналів у сфері туризму та дозвілля;

- дисбаланс між соціально-економічною ефективністю використання рекреаційних ресурсів та потребами їх збереження;

- недостатньо ефективно використовується туристично-рекреаційний потенціал сільської місцевості;

- відсутність сучасних методів статистичних спостережень у сфері туризму та готельного господарства;

- відсутність цілеспрямованих маркетингових заходів та його державної підтримки погіршує туристичний імідж України [40].

Дослідження методів формування регіональних стратегій розвитку туризму та дозвілля в ЄС дає змогу сформулювати методологію розвитку індустрії туризму та дозвілля в регіоні, яка сприятиме інтеграції та мобілізації ресурсів та потенціалу різних складових регіону на синергетичній основі, реалізовувати цілі сталого розвитку та формувати стійкі внутрішні та зовнішні конкурентні переваги.

Основні етапи процесу розробки стратегії розвитку туризму та відпочинку в регіоні представлено на рис. 3.1.

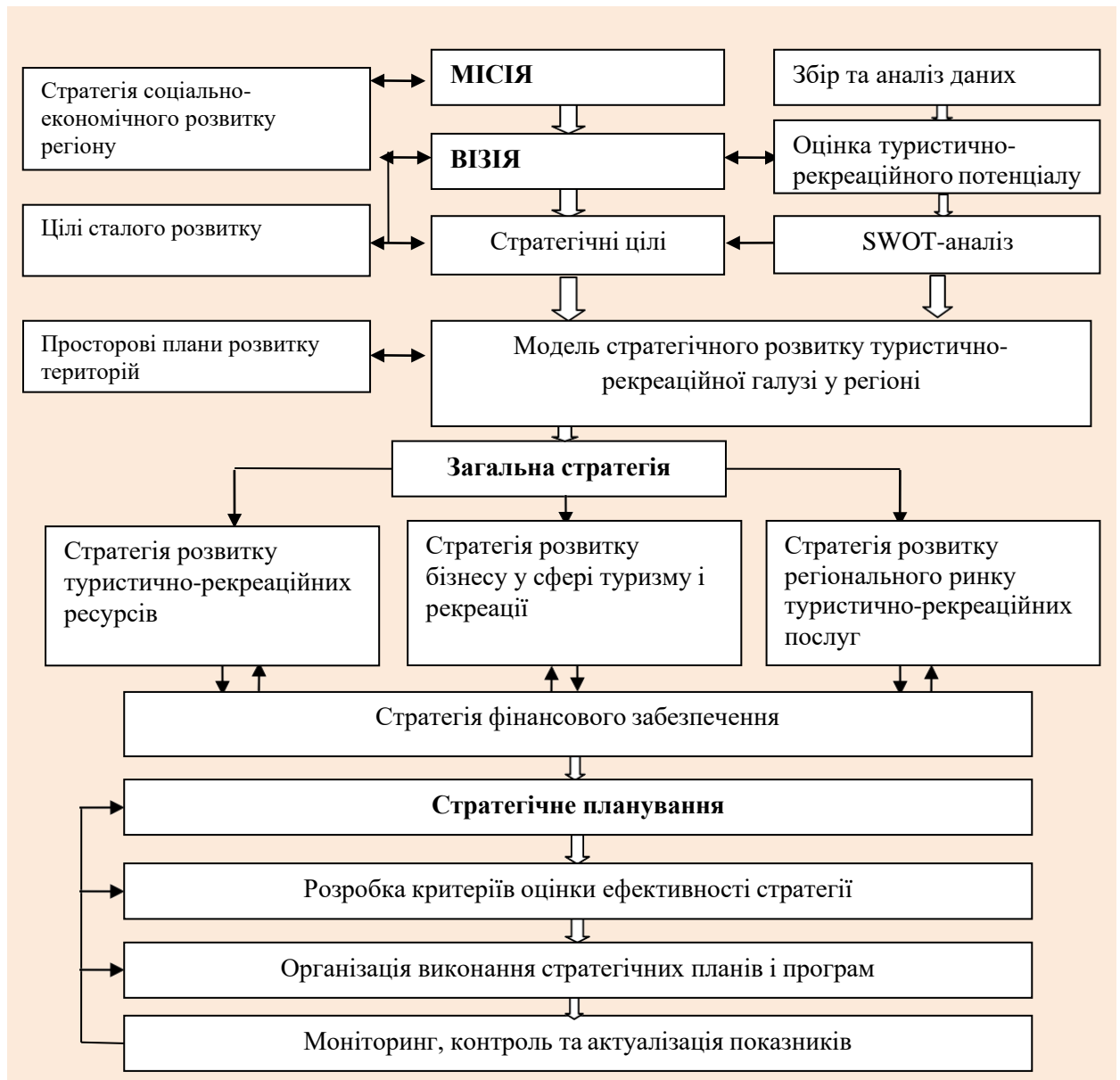

Рис. 3.1. Процес формування стратегії регіонального сталого розвитку туризму і рекреації

Примітка. Складено автором.

На рис. 3.1 показано алгоритм формування стратегії розвитку регіонального туризму та рекреації із визначенням характеру та послідовності дій, механізмів узгодження з основними стратегічними документами регіонального та національного рівнів, наявним потенціалом та прогнозами.

Основними етапами регіональної стратегії розвитку туризму та рекреації є:

1) Сформулювати місію (розкриття основних цілей функціонування та розвитку галузі, її статус і роль у регіональному та національному розвитку) та бачення (ідеальний імідж, бажаний імідж індустрії туризму та відпочинку).

2) Уточнення стратегічних цілей та визначення основних стратегічних напрямків та очікуваних результатів промислового розвитку.

3) Розробити стратегічну модель розвитку туризму та дозвілля, яка об'єднує взаємозв'язки та взаємозалежності основних складових туристично-відпочинкового комплексу з урахуванням стратегічних векторів розвитку, форм співпраці та спільного використання ресурсів та інфраструктури.

4) Сформулювати загальну стратегію розвитку промисловості та визначити основні шляхи розвитку виходячи з її позиціонування на національному, регіональному та міжнародному ринках туристичних та розважальних послуг.

5) Розробити стратегію постачання, що поєднує основні типи завдань в інфраструктурній та культурній сферах, питання розвитку туристичного бізнесу, фінансове забезпечення, організаційне та інформаційне забезпечення розвитку промисловості. Реалізацію цих стратегій можна доручити відповідним департаментам та управлінням обласних та районних адміністрацій.

6) Стратегічне планування, включаючи представлення обраних стратегій у вигляді чітко визначених завдань, що вимагають розумної кількості необхідних ресурсів, часу реалізації, виконавців і делегування для їх реалізації.

7) Моніторинг, контроль та оновлення показників є важливою частиною процесу реалізації стратегії управління та допомагають підвищити ефективність стратегічного планування.

Запропоновані складові стратегії можуть мати різну конфігурацію та конкретизацію залежно від особливостей соціально-економічного розвитку території, її розташування, кількості видів туристично-рекреаційних ресурсів тощо. На відміну від існуючих програм розвитку туризму та дозвілля, які спрямовані на вирішення окремих питань у розвитку туристичних напрямків, будівництво або модернізація регіональної туристичної інфраструктури, а також організаційні та інформаційні заходи для підтримки туристичного сектору. Ця стратегія дає можливість сформулювати комплексне бачення стратегічного розвитку туризму у вигляді стратегічної моделі як структурної складової господарського комплексу регіону, параметри якої відповідають потенційним можливостям розвитку регіону. Цей напрямок визначає критерії ефективності таких розробок і ефективно розподіляє ресурси.

Стратегія вимагає розробки регіональних механізмів у різних комбінаціях для інтеграції та координації суб'єктів туристичного ринку, а також для зв'язку з галузевими директивами та спрямування їхніх зусиль з точки зору реалізації загальної регіональної стратегії. На малюнку 3.2 наведено механізм регулювання процесу реалізації стратегій розвитку туризму та рекреації на регіональному рівні.

Інституційно-правові механізми закріплюють інституційні умови для розвитку туризму та дозвілля в контексті сталого розвитку, чітко визначають права, обов'язки та повноваження регіональних органів управління та суб'єктів ринку туристичної галузі, імплементують міжнародні стандарти безпеки, навантаження на природні ресурси, стандарти та ін.

Це важливий стратегічний інструмент забезпечення територіальної привабливості регіону та його позиціонування як туристичної дестинації, як маркетингової політики на рівні окремих суб'єктів господарювання та територіальних громад.

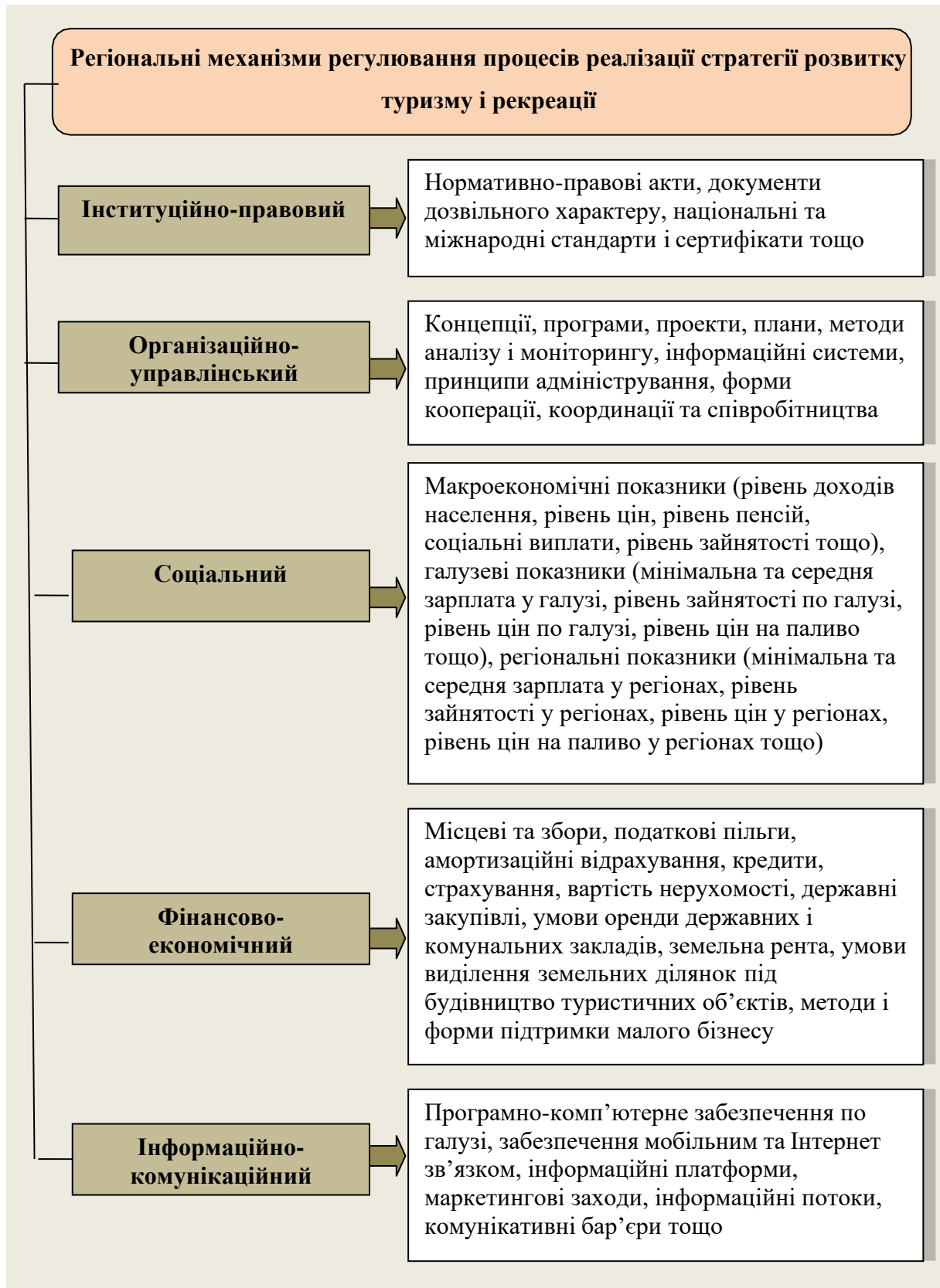

Рис. 3.2. Механізми регулювання процесів реалізації стратегії розвитку туризму і рекреації на регіональному рівні

Примітка. Складено автором.

Маркетингові комунікації відіграють важливу роль у позиціонуванні туристичного регіону, особливо в організації виставок і ярмарків, культурних, розважальних і рекламних заходів. На сьогодні подієва складова територіального брендингу вважається однією з найстаріших і водночас найсучасніших та інноваційних технологій його реклами. Варто зазначити, що місцева влада залишається головним інтегратором та провідником інформаційного потоку, незважаючи на різноманітність веб-ресурсів та можливості віртуальних мереж. Їх офіційні інформаційні канали можуть додавати цінності та реалізовувати громадські та комерційні ініціативи» [5].

Важливим фактором ефективної реалізації стратегії розвитку туризму та рекреації в регіонах є створення туристично-інформаційних центрів, які збирають інформацію про туристичні ресурси регіону, просувають туристичний продукт та ініціюють впровадження інновацій у цій сфері.

Формування національної мережі ТІЦ покращить управління та регулювання туристичної діяльності на державному рівні, що, як очікується, сприятиме залученню більшої кількості туристів в Україну. Для успішного розвитку туризму в країні необхідна тісна співпраця між державними органами, органами місцевого самоврядування та компаніями туристичної галузі. Обмін інформацією між цими закладами мають здійснювати працівники ТІЦ, що усвідомлює необхідність підготовки висококваліфікованих спеціалістів [42].

В умовах цифровізації активність та презентаційна здатність в інформаційному просторі є одним із ключових джерел конкурентних переваг регіону та його інвестиційної привабливості. Створення туристичних геоінформаційних систем є актуальним напрямком оцифрування туристичних послуг та дестинацій у регіоні.

Сучасна туристична ГІС – це вже не просто двовимірні карта з обмеженим набором статичної інформації, а повноцінний електронний путівник. З його допомогою можна підібрати необхідний маршрут, який відповідає вимогам користувача за певними критеріями - тривалістю в дорозі,

типом атракціону, фізичною активністю тощо. Така система дозволяє орієнтуватися в навколишньому середовищі, візуалізуючи маршрут, створений на основі фото- та відеоматеріали та/або тривимірні моделі оточуючих предметів. Для підвищення значущості варто додати не лише сучасний вигляд будівель, а й їхній опис, історію та ретроспективний вигляд [21].

Туристична географічна інформаційна система - це програмне забезпечення, яке дозволяє збирати, аналізувати та відображати просторово розподілену інформацію відповідно до заздалегідь визначених критеріїв пошуку та завдань. Використання такої інтерактивної картографічної інформаційної бази дає змогу визначити найбільш привабливі критерії для потенційних споживачів туристичних і готельно-ресторанних послуг, побудувати маршрут, провести вибірккову та цілісну оцінку майбутньої послуги та її відповідності заданим вимогам.

Ми вважаємо формування якісної туристичної ГІС в регіонах одним із стратегічних завдань муніципалітетів та важливим інструментом створення конкурентних та інвестиційних переваг. Інформаційною базою ГІС-технологій є паспорт регіону як найбільш детальна база даних, що містить інформацію про ресурси регіону, включаючи туристичні, готельно-ресторанні комплекси, історичні пам'ятки та музеї, а також інші об'єкти призначення. ГІС виконує низку розрахунків, які забезпечують контроль за поточним станом справ, а також реалізацією регіональних програм. Це означає, що їх можна використовувати не лише для розширення кола споживачів туристичних послуг у регіоні, а й для вирішення різноманітних проблем регіонального та місцевого самоврядування.

Тому ефективність використання туристичного потенціалу України та його перехід до збалансованого соціально-економічного та екологічно безпечного розвитку потребує якісного стратегічного обґрунтування з урахуванням сучасних викликів та перспективних можливостей розвитку. Умови війни, в яких, на жаль, опинилася наша держава, призводять до

коректив у процесі формування та реалізації стратегій, їх фінансового та інвестиційного забезпечення, соціальної спрямованості. Водночас маємо розуміти, що після перемоги відкриються нові можливості для відродження галузі на принципово нових засадах. Тому на цьому етапі необхідно розробити альтернативні стратегії майбутнього розвитку, підготувати необхідні ресурси та вивчити можливості їх оптимального використання.

3.2. Стратегії адаптації регіональних туристично-рекреаційних систем до сучасних трансформаційних змін глобального середовища

Розвиток бізнесу в сучасній індустрії туризму та розваг характеризується швидкими та непередбачуваними змінами на глобальному, національному та регіональному рівнях. Виживання підприємств і цілих галузей вимагає розробки ефективних методів адаптації, до яких належать якісні системи збору, обробки та аналізу інформації про стан і тенденції розвитку відповідних факторів, що впливають на ефективність діяльності.

Сфера туризму та відпочинку є важливою ланкою регіональної економіки та відіграє важливу роль у формуванні та розвитку людського потенціалу. Податки на туризм є важливою частиною формування бюджету територіальних громад окремих регіонів. Водночас це галузь, яка перебуває під сильним тиском зовнішніх факторів і потребує ефективних механізмів адаптації.

Ретроспективне дослідження особливостей розвитку туристичної індустрії України показує, що, незважаючи на наявність великої кількості дозвіллевих ресурсів, розрив імпорту туристичних послуг у кілька разів перевищує розрив туристичного імпорту. Зокрема, у структурі українських туристичних потоків у 2020 році, незважаючи на негативний вплив Covid-19 на загальний розвиток туристичної галузі, співвідношення українських виїзних туристичних потоків до в'їзних становить приблизно 9,1. Очевидно, причинами цього явища є, насамперед, низька привабливість туристичного

клімату з точки зору безпеки, низький рівень туристичних послуг, невідповідність туристичних продуктів базовим вимогам споживачів до обслуговування. ринку. ринок міжнародного туризму.

Розвиток туризму є динамічним явищем, яке залежить від багатьох факторів на глобальному, національному та регіональному рівнях. Формування стратегії розвитку туризму потребує якісного аналізу та оцінки останніх світових тенденцій, які визначатимуть напрямок, інтенсивність та диверсифікацію міжнародних туристичних потоків у найближчому майбутньому, тим самим окреслюючи основні загрози та визначаючи унікальні можливості для туристів формувати конкурентоспроможний туристично-відпочинковий продукт.

Дослідження показують, що важливою умовою реалізації збалансованої стратегії розвитку регіонального туризму та дозвілля в процесі глобальної трансформації є розробка стратегій адаптації до поточних змін для забезпечення сталого розвитку в нових умовах.

Стратегії адаптації в контексті активізації трансформаційних процесів і наступних потрясінь є концепцією стратегічного плюралістичного мислення та «дорожньою картою» прийняття рішень для досягнення корпоративних стратегічних цілей і завдань, що базуються, перш за все, на людському потенціалі (креативність, творчі здібності, якісне інформаційно-аналітичне забезпечення та інноваційність). Основними цілями стратегій адаптації є мінімізація негативних зовнішніх впливів, максимізація вигод, отриманих на шляху розвитку корпоративної стратегії, а також підтримка стабільності та внутрішньої цілісності організації, конкурентоспроможності та економічного зростання [9].

Отже, стратегія адаптації регіональної туристично-рекреаційної системи в турбулентному та невизначеному середовищі – це комплексна модель дій протягом певного періоду часу, спрямована на моніторинг відповідних змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі, в якому функціонує регіональна система туризму, компенсувати можливі негативні наслідки або внести

відповідні зміни для реалізації нових можливостей розвитку системи, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та досягненню стратегічних цілей соціально-економічного розвитку регіону.

Загалом, на основі різних методів оцінки та прогнозування змін і механізмів подолання, індустрію туризму та дозвілля та її індивідуальні стратегії адаптації можна розділити на дві категорії, а саме реактивні стратегії та проактивні стратегії.

Реактивна стратегія в основному зосереджена на управлінні кризою, включаючи використання методів моніторингу ключових факторів, що впливають на розвиток галузі, виявлення критичних і небезпечних відхилень і розробку відповідних механізмів реагування, щоб привести систему в збалансований стан. Для цього слід уникати серйозних відхилень від стратегічного напрямку розвитку.

Проактивні стратегії ґрунтуються на стратегічному аналізі та прогнозуванні основних тенденцій та можливих варіантів розвитку навколишнього середовища та формулюють стратегії промислової трансформації в контексті конкретної ситуації шляхом формування та розвитку адаптивного потенціалу, який можна змінити. Робочі параметри змінюються відповідно.

Стратегії адаптації є унікальними механізмами, створеними для забезпечення реалізації ключових стратегічних потреб розвитку регіональних туристично-рекреаційних систем в умовах динамічних змін і турбулентності та можуть бути представлені на регіональному рівні компонентами, представленими на рис. 3.3.

Ці стратегії мають реактивний характер і передбачають розроблені механізми попередження та реагування систем управління на появу різного роду зовнішніх і внутрішніх загроз для туристів і системи в цілому, а також використання додаткових можливостей розвитку. Туристичні підприємства в реалізації загальної стратегії розвитку регіону, які не були передбачені базовою стратегією.

Рис. 3.3. Основні напрями реалізації регіональної стратегії адаптації туристично-рекреаційної галузі в умовах турбулентності і змін

Примітка. Складено автором.

Для кожної території розроблено комплекс механізмів з урахуванням сучасного стану туристично-рекреаційного потенціалу регіону, фінансових можливостей обласних бюджетів та прогнозних оцінок можливих загроз.

Основою реалізації стратегії розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону є створення адаптивної системи управління процесами регіонального розвитку, що передбачає створення апарату управління, наділеного необхідними повноваженнями та відповідальністю та спроможного ефективних дій в умовах змін, відстеження інформації, аналізу та підготовки ефективних рішень, які забезпечують активну адаптацію системи або її окремих елементів до прогнозованих змін.

Стратегія соціальної адаптації реалізується в умовах істотних прогнозованих змін соціальної структури та обсягів в'їзних туристичних потоків. Стратегія соціальної адаптації також включає перелік заходів щодо забезпечення безпеки туристів в умовах підвищених екологічних, кримінальних та епідеміологічних ризиків.

Стратегія економічної адаптації регіону передбачає формування механізмів мобілізації та розподілу фінансових ресурсів відповідно до виникаючих потреб, продиктованих появою позитивних можливостей або загроз для функціонування та розвитку підприємств галузі та регіональних систем у цілому. Такими механізмами, які можуть бути застосовані на регіональному рівні, є: використання коштів фонду розвитку місцевого бюджету, зміна рівня туристичного збору чи інших місцевих податків, інвестиційні гарантії, державні замовлення, інструменти транскордонного співробітництва та інші.

Стратегія екологічної адаптації – передбачає систему методів та інститутів моніторингу екологічної та епідеміологічної безпеки, розроблення превентивних заходів щодо запобігання виникненню небезпек, а також алгоритмів чітких дій у разі їх виникнення.

Варто зазначити, що регіональні туристично-рекреаційні системи (РТРС) є складними самовідтворюваними системами, які характеризуються низкою характеристик, які необхідно враховувати при розробці стратегій адаптації [14]:

- РТРС - це складна, слабо структурована система, яка характеризується великою кількістю складних взаємопов'язаних причинно-наслідкових зв'язків між факторами, результат яких не завжди очевидний при прийнятті рішень, а також необхідністю вивчення стохастичних систем;

- РТРС – це динамічна система. Тому необхідно вивчати динаміку розвитку системи та аналізувати процеси зростання з урахуванням загального життєвого циклу рекреаційної зони;

- РТРС є саморегулюючою системою, управління якою здійснюється через внутрішньоорганізаційні процеси саморегулювання та базується на змінах законів і методів внутрішнього управління; погано розроблені соціальні програми можуть призвести до збоїв і диспропорцій. Необхідною умовою нормального розвитку системи є підтримання економічної рівноваги, балансу ресурсів у системі;

- РТРС є соціальною системою, тому домінує та враховує природні та психологічні фактори. Рішення мають враховувати довгострокові інтереси суспільства; зона відпочинку повинна забезпечувати умови для відтворення людського потенціалу;

- РТРС представлена як цілеспрямована та багатофункціональна система, що має різноманітні внутрішні та зовнішні цілі, самостійні підцілі окремих підсистем, систему показників для вимірювання цілей, різноманітні стратегії їх досягнення тощо;

- при виборі того чи іншого варіанту розвитку необхідно сформулювати узгоджене рішення, яке дає змогу знайти компроміс між регіональними і загальнодержавними цілями, з одного боку, і цілями окремих компаній і суб'єктів господарювання - з іншого;

- РТРС — нелінійна система. Через ці характеристики опис законів функціонування систем цього класу та їхніх властивостей за допомогою традиційних аналітичних моделей є неефективним і невідповідним їх внутрішній природі.

На сучасному етапі розвитку стан туристичної сфери значною мірою залежить від основних тенденцій та особливостей соціально-економічних та екологічних змін на глобальному рівні, які формують загальний туристичний клімат, сприяють або обмежують розвиток окремих видів туризму та впливають на напрямки туристичних потоків. Вивчення таких тенденцій є важливою передумовою для розробки та уточнення стратегії розвитку туризму регіонів України.

Статистичні дані свідчать про значне зростання обсягів туристичних потоків у період 2010-2019 рр. Зокрема, кількість іноземних туристів за цей період зростає на 63%. Це позитивно вплинуло на розвиток туризму та дозволило в країнах призначення, стимулюючи збільшення інвестицій у цю сферу та диверсифікацію туристичних продуктів. На рис. 3.4. подано динаміку основних показників розвитку міжнародного туризму за період 2010-2021 рр.

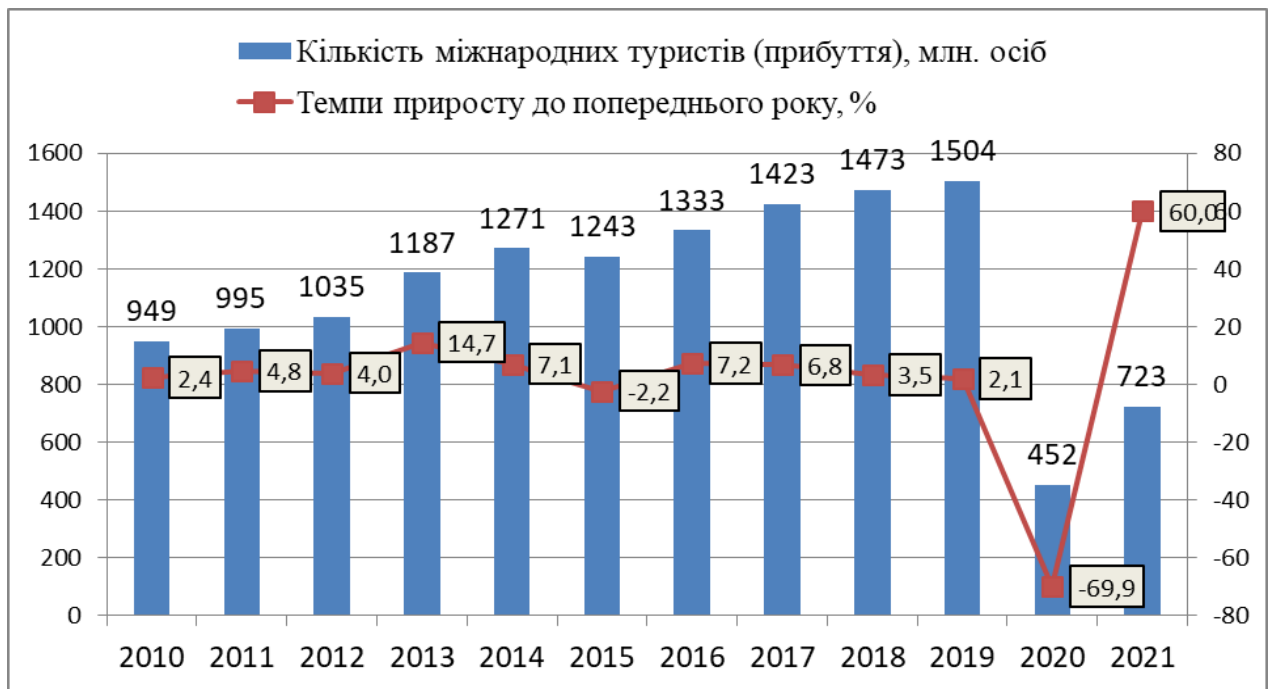

Рис. 3.4. Динаміка глобальних туристичних потоків

Джерело: [51].

Основними факторами, що сприяли розвитку міжнародного туризму в період 2010-2019 рр., можна назвати: економічне зростання (відновлення світової економіки після фінансової кризи 2008-2010 рр.), зростання доходів населення (особливо в країнах Близького та Далекого Сходу), розвиток транспортної та фінансової інфраструктури та глобальних мережевих технологій, зниження митних бар'єрів через глобалізацію та формування нової масової культури та способу життя.

Аналізуючи сучасні тенденції, слід зазначити, що значний вплив на розвиток міжнародного туризму у 2020-2021 роках мала пандемія COVID-19, яка охопила майже всі країни та призвела до запровадження жорстких обмежувальних заходів.

Туризм є одним із секторів національної економіки, який найбільше постраждав від впливу пандемії Covid-19, яка проявилася в усіх країнах на всіх континентах. За даними Організації Об'єднаних Націй [51], дохід від експорту туризму (який сягнув 7% світового ВВП у 2019 році) впав на 910 мільярдів доларів у 2020 році та першій половині 2021 року, що відображає вплив падіння світового ВВП на 1,5–2,8 разів. %. Туризм забезпечує одну з десяти робочих місць і засобів до існування для багатьох мільйонів людей у країнах, що розвиваються, і промислово розвинених країнах. У деяких країнах дохід від експорту туризму становить від 20 до 80% ВВП.

У відповідь на пандемію відповідно до вимог міжнародних організацій, зокрема МОЗ, у всіх країнах розроблено та впроваджено низку заходів з різним ступенем ефективності та деталізації, які сприяли підвищенню безпеки туристів та відвідувачів. а також певна стабілізація галузі в періоди найбільшої загрози (рис. 3.5).

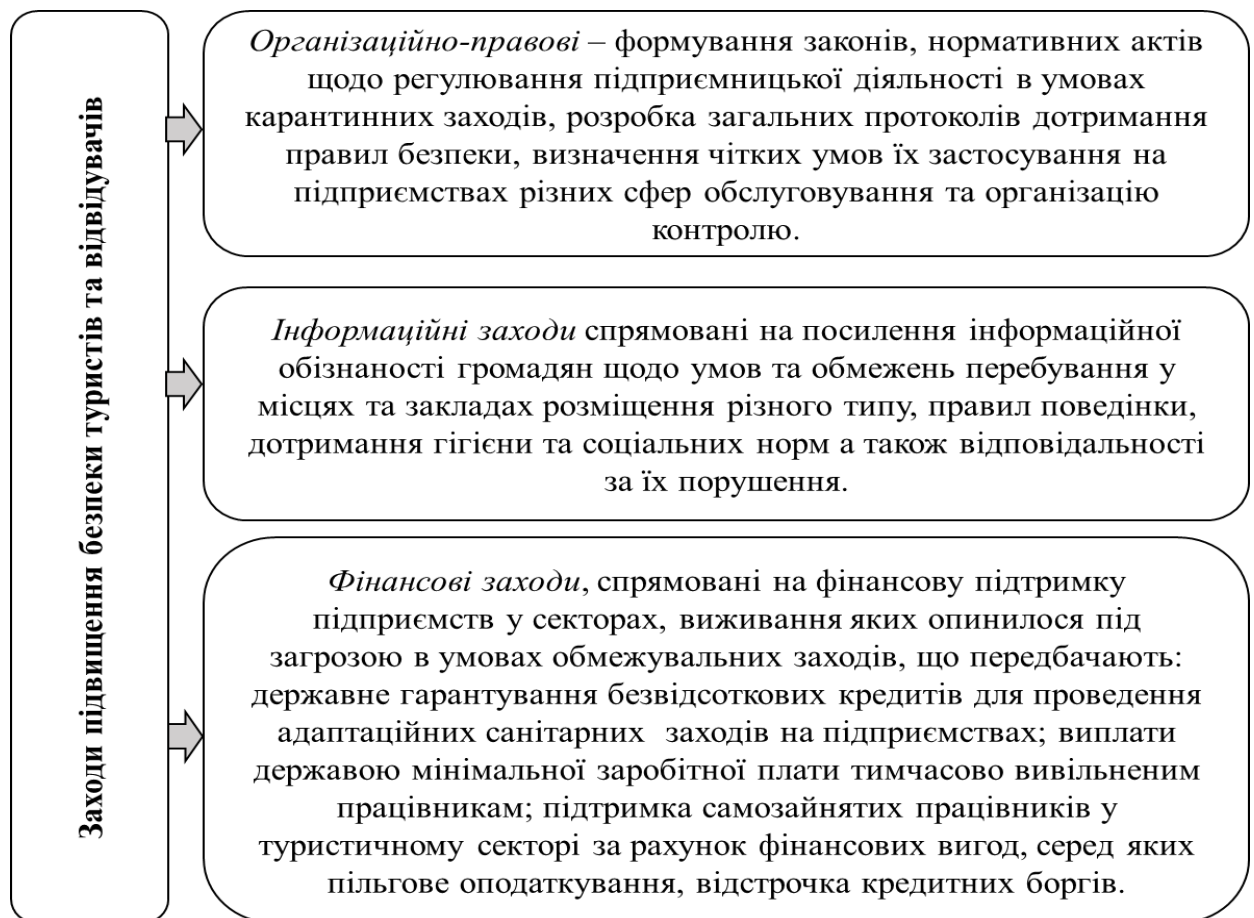

Рис. 3.5. Заходи підвищення безпеки туристів та відвідувачів

Примітка. Складено автором на основі [44].

На нашу думку, враховуючи зростання поширеності різноманітних видів масових захворювань у світі, впроваджені державні та міжнародні заходи залишатимуться актуальними навіть у постпандемічний період та суттєво впливатимуть на розробку та впровадження стратегій боротьби з ними.

Ми визначили наступні глобальні тенденції розвитку туризму, які набувають все більшої актуальності для майбутнього та повинні бути враховані при розробці національних, регіональних та місцевих стратегій:

- посилення заходів щодо підвищення безпеки (соціальної, екологічної, економічної, криміногенної, життя і здоров'я, інформаційної та іншої);
- швидкий розвиток моделей цифрового туризму та туристичних мережевих технологій перетворив традиційний груповий туризм у диверсифікований, персоналізований та індивідуальний;
- розвиток і диверсифікація системи міжнародного страхування;
- трансформація платіжної системи, розвиток онлайн-платежів, впровадження технології блокчейн;
- трансформувати традиційну модель організації туристичної та розважальної діяльності в бік послуг «зеленого» туризму та запровадити принципи циркулярної економіки, збалансованого розвитку та екологічно орієнтованої моделі функціонування туристичного підприємства;
- військові конфлікти, теракти, економічні війни тощо призвели до політизації туризму.

Отже, аналізуючи основні тенденції трансформаційних змін у світовому туристичному середовищі, можна визначити основні принципи, що лежать в основі цих змін і визначатимуть успішність довгострокового розвитку туристичного бізнесу: безпека, екологічність (акцент на зелені технології), економічний, соціальний та екологічний баланс, особистісна диференціація, інтеграція, цифровізація та інклюзивність туристичних продуктів.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці прикладних аспектів формування стратегічних орієнтирів регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери України в сучасних кризових умовах.

1. Дослідження показало, що проблеми та подальші перспективи розвитку необхідно розглядати, виходячи з особливостей сфери туризму та відпочинку. Описано модель взаємозв'язку між індустрією туризму та курортно-відпочинковою сферою з урахуванням ефектів поглинання виду оздоровчого туризму, який використовується санаторно-курортним сектором. Було доведено, що взаємозв'язок туризму та індустрії відпочинку та дозвілля принесе значні результати для соціально-економічного розвитку країни та окремих регіонів.

Визначено соціально-економічні фактори, що впливають на розвиток регіону у сфері туризму та відпочинку, серед яких: збільшення надходжень до місцевих бюджетів, створення нових робочих місць та зниження рівня безробіття, забезпечення підвищення рівня життя населення, розвиток суміжних галузей та здійснення модернізації соціальної та промислової інфраструктури. Концепція ефективного функціонування сфери туризму та відпочинку в регіоні характеризується вдосконаленням систем управління (персонал, маркетинг, фінанси), гармонізацією законодавчої та нормативної бази, модернізацією механізмів та інструментів управління та внесенням змін.

2. Визначено концептуальні засади стратегічного напрямку регіонального розвитку туристичної галузі, та розкрито сутність, складові та взаємозв'язок із суспільством концепції «збалансований розвиток». Коротко викладено сутність поняття «збалансований розвиток». Слід підкреслити, що більшість науковців вважають розвиток «стійким», а «збалансованість» є проявом соціально-економічної системи в процесі розвитку. Встановлено, що збалансований розвиток туризму – це процес, у якому всі сторони взаємодіють і враховують попит і пропозицію туристичних послуг, зберігаючи ресурси для

майбутніх поколінь. Основним змістом збалансованого розвитку регіонального туризму є: соціальна культура, навколишнє середовище, економіка, фінансова збалансованість, інституційна стабільність.

Сформовано структурну схему концептуальної основи збалансованого розвитку регіонального туризму, що базується на ефективній системі управління, що забезпечує позитивний культурний вплив на навколишнє середовище та ресурсозберігаючий вплив, що веде до соціально-економічного зростання області та країни в цілому. Визначено основні принципи збалансованого регіонального розвитку туризму: оптимальне використання ресурсів, повага до соціокультурної ідентичності приймаючих громад, забезпечення соціально-економічних переваг, високий рівень задоволеності відвідувачів, постійний процес моніторингу впливу, здійснення необхідних превентивних та/або коригувальних заходів.

3. Враховуючи особливості потенціалу індустрії туризму та відпочинку в різних регіонах України та відповідно до заявлених вимог до збалансованого функціонування, проведено класифікацію основних факторів або передумов розвитку цієї галузі. На регіональному чи окремому територіальному рівні слід враховувати наступні чинники: наявні в туристично-курортно-рекреаційній сфері ресурси; потреби туристично-курортно-рекреаційної сфери; соціально-економічні можливості окремої території. Крім того, чинники або передумови для регіонального розвитку індустрії туризму та відпочинку можна класифікувати відповідно до мінливості (фіксована статична та змінна динаміка) та географічних обмежень (ендогенні, екзогенні).

4. На основі аналізу статистичних даних визначено ТОП-5 регіонів з найбільшим потенціалом лісового туризму та рекреаційного використання, серед яких: Житомирська, Рівненська, Чернігівська, Закарпатська та Волинська області. До п'ятірки найбільших регіонів України з потенціалом туристично-рекреаційного використання поверхневого стоку увійшли Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернігівська та Житомирська області. До п'ятірки найбільших регіонів України з потенціалом для

туристично-рекреаційного використання підземних водовідвідних каналувійшли: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська та Чернігівська області.

У контексті розвитку туризму та курортного дозвілля в різних регіонах України продемонстровано необхідність поширення інноваційних форм взаємовідносин у вигляді корпоратизації, інституціоналізації та державно-приватного партнерства. Інноваційні форми взаємовідносин у сфері регіонального розвитку туристично-рекреаційної сфери, відповідно до яких відбувається вдосконалення механізмів функціонування сфери туризму та рекреації, можуть розглядатися в якості джерела фінансування розвитку туристично-рекреаційної галузі та відтворення природно-ресурсного потенціалу.

5. Характеристика особливостей стратегічного планування розвитку туризму та дозвілля в різних регіонах України показала, що відсутність комплексного та виваженого стратегічного підходу не сприяє вирішенню проблем, накопичених у галузі, та стримує розвиток галузі. Розвиток конкурентних переваг обмежує можливості ефективного використання існуючого рекреаційного потенціалу на сталій основі. З метою покращення ситуації запропоновано методичний підхід до розробки регіональної стратегії сталого розвитку туризму та рекреації, який пропонує комплексний і комплексний підхід порівняно з існуючими регіональними програмами, які орієнтовані на вирішення вузького кола проблем. Даний підхід допомагає визначити позицію та пріоритети галузей у регіональній економічній структурі, забезпечує усунення дисбалансу між секторами, допомагає мінімізувати конфлікти пріоритетів та забезпечує краще бачення в контексті планування регіонального просторового розвитку громад та регіонів з огляду на їхній потенціал.

6. У контексті шокових трансформаційних змін, зумовлених військовою агресією та наслідками пандемії, підтверджено методи, інструменти та характеристики основних адаптивних стратегій розвитку індустрії туризму та

відпочинку в регіоні, а саме: стратегії економічної адаптації, стратегії соціальної адаптації та стратегії екологічної адаптації. Ці стратегії мають реактивний характер і забезпечують розроблені механізми запобігання та реагування на різні види зовнішніх і внутрішніх небезпек, що виникають від системи управління для відвідувачів і системи в цілому, а також використання переваг додаткових можливостей розвитку. Туристичний бізнес знаходиться в процесі реалізації загальної стратегії розвитку регіону і не передбачений базовою стратегією.

Досліджено основні тенденції трансформації та зміни глобального туристичного середовища та на цій основі визначено каталітичні принципи цих змін, які визначатимуть успішність довгострокового розвитку туристичного бізнесу, зокрема: безпека та екологічність (орієнтація на зелені технології), економічний, соціальний та екологічний баланс, персоналізована диференціація туристичних продуктів, інтеграція, цифровізація та інклюзивність. Реалізація цих принципів у діяльності туристично-відпочинкових підприємств регіону є елементом активної адаптації, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності туристичного продукту регіону на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також створює умови для розвитку туризму та відпочинку. Залучення додаткових іноземних інвестицій, грантів та інших додаткових джерел фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безверхнюк Т.М., Бабов К. Д., Цуркан О. І. Ресурсне забезпечення післявоєнного відновлення та розвитку України: потенціал курортно-рекреаційної сфери. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2022. №6(8). С. 459-470.
2. Близнюк А. С. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення механізмів державного регулювання розвитку рекреаційної сфери. *Технології та механізми державного управління*. URL: http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/7747/1/ilovepdf_com-63-70.pdf
3. Божидарник Т. Міжнародний туризм : навч. пос. К. : Центр навчальної літератури, 2019. 321 с.
4. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. *Економічний аналіз*. 2020 . Том 30. № 4. С. 23-30.
5. Брич В. Я Стратегічні вектори розвитку туристичних дестинацій Тернопільщини: монографія / За заг. ред. доктора економічних наук, професора В. Я. Брича, к.е.н., доцента А. М. Тибіня. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2017. 164 с.
6. Бойко Є.О. та ін. Екологічні інвестиції: стан та перспективи впровадження на мікро-, мезо- та макрорівнях. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки*. 2021. № 2. Т. 3. С.40–49.
7. Булишева Д.В Теоретико-організаційні напрямки екологізації розвитку курортно-рекреаційних територій азово-чорноморського регіону. *Економічні інновації*. 2013. Випуск № 53. С. 34-41.
8. Газуда С.М., Андріанова В.В., Салдан Т.Ю. Конкурентні переваги регіонального розвитку сфери туризму. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 14. 2016. С.107-110.
9. Григоруk П.М., Яворський Ю.М. Туристично-рекреаційний комплекс як об'єкт моделювання. *Вісник Хмельницького національного*

університету .2014. №4(216). Том 2. С.267-270.

10. Гоблик В.В., Черничко Т.В., Хаустова К.М. Ресурсне забезпечення розвитку сфери гостинності. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка»*. 2019. Випуск 2(12). С.21-26.

11. Гуменюк В. В. Державне регулювання курортно-рекреаційної сфери: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 372 с.

12. Державна служба статистика України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

13. Екологічний паспорт Закарпатської області. URL: https://ecozakarpat.gov.ua/wp-content/nd/2021_ecopasport.pdf

14. Жваненко С. А. Курортно-рекреаційна сфера як чинник економічного зростання національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. №5. С.73-77.

15. Зверяков М.І., Ковальов А.І., Сментина Н. В. Стратегічне планування збалансованого розвитку територіальних соціально-економічних систем в умовах децентралізації: монографія. Одеса: ОНЕУ, 2017. 175 с.

16. Інтеграція екологічної політики та збалансований розвиток <https://www.ecoleague.net/pro-vel/tematychni-napriamy-diiialnosti/ekolohichna-polityka-ta-zbalansovanyi-rozvytok>

17. Камінецький В. В. Концептуальні засади державного регулювання розвитку курортно-рекреаційної сфери в регіонах України. *Право та державне управління*. 2020. № 1, том 2. С.115-121.

18. Коркуна О. І. Методичні засади оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці регіонів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2020. Випуск 1 (13). С. 152-158.

19. Кошкалда І., Калініченко С., Грохольський В., Грібіник А. Регіональний підхід до розвитку туристичного продукту. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 3. С.51-55.

20. Маринич О.М., Тищенко П.Г. Фізична географія України : Підручник. К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. 479с.

21. Мелконян Г.А. Впровадження гіс-технологій у туристичній сфері. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 10 травня 2019 р.). Рівне: НУВГП, 2019. 427 с.

22. Мельник Л. А. Теоретичні засади державного регулювання курортно-рекреаційної сфери. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. №8. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/8_2018/34.pdf

23. Мігущенко Ю. В. Недоліки інституціонального регулювання реалізації та розвитку туристичного потенціалу західних регіонів України. *Соц.-ек.проблеми сучас.періоду України*. 2014. Вип. 4(108). С.125-133.

24. Морохович В.С., Лендел М.А., Морохович Б.В. Розвиток туризму Закарпатської області як складової туристичної галузі України. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2020. Вип.60. С.12-17.

25. Мухін В. С. Концепція «зеленої економіки» та її застосування в курортно-туристичній сфері. *Ефективна економіка*. 2019. № 3. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=6965>

26. Мушинська Н. Ю. Збалансований розвиток регіону: теоретичний аспект. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3383>

27. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Затверджено постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

28. Національна система туристичної статистики. URL: https://www.ntoukraine.org/nsts_analytics_ua.html

29. Національна туристична інвестиційна платформа: URL: https://www.ntoukraine.org/investmentwhyukraine_ua.html

30. Нездоймінов С.Г. «Зелений» вектор регіонального туризму. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. випуск 2 (45). С. 348-353.

31. Новікова О.Ф., Амоша О.І. Сталий розвиток промислового

регіону: соціальні аспекти: монографія. НАН України, ін- т економ. пром-сті. Донецьк, 2012. 534 с.

32. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

33. Проніна О.В. Екологічно збалансований розвиток в державі. URL: file:///C:/Users/%D0%B2%D0%B2/Downloads/Nvamu_uprav1_2010_1_31.pdf

34. Річки України. URL: <https://river.land.kiev.ua/>

35. Романова А.А. Управління розвитком туристичної сфери в умовах збройних конфліктів. *Modern Economics*. 2018. №9. С.93-104.

36. Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Живко З. Б., Лісовський І. В. Теоретичний базис стратегічної адаптації системи менеджменту туристичних підприємств до трансформаційних процесів зовнішнього середовища. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2020. № 6. С.194-198.

37. Савушкін Д. І. Розвиток курортно-рекреаційних систем як інструмент трансформаційних перетворень в економіці. *Ефективна економіка*. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2919>

38. Савушкін Д. І. Системні трансформаційні ефекти в курортно-рекреаційній економіці. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2015. № 5 (86). С. 56-62.

39. Симоненко Д. А. Інфраструктурні проекти як основа розвитку курортно-рекреаційних територій. *Ефективна економіка*. 2020. №8. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/8_2020/154.pdf

40. Сироїд М.П. Проблеми розвитку туризму в Україні у контексті сталого розвитку. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/388.pdf>

41. Слатвінська Л.А., Бойко М.В. Розвиток інклюзивного туризму в Україні. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки: матеріали IV*

Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 30 листопада - 1 грудня 2017 р.) Умань: ВПЦ «Візаві», 2017. 364 с. С. 312-314.

42. Смочко Н.М., Лужанська Т.Ю., & Молнар-Бабіля Д.І. Роль туристично-інформаційних центрів у стратегічному розвитку регіону. *Економічний форум*. 2022. 1(1). С. 11-20.

43. Ткач У.В. Сталий розвиток туристичної сфери регіону: теоретичний базис та умови становлення. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 3. С.67-74.

44. Хаустова К. М., Удворгелі Л. І., Чорій М. В. Стратегії адаптації санаторно-курортних закладів в умовах пандемії COVID-19. *Наукові праці НУХТ*. 2021. Том 27, №46. С. 108-116.

45. Хвесик М., Шубалий О. Сучасна парадигма сталого розвитку в умовах глобалізації. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2011. С. 4-14.

46. Шешукова С. В. Соціально-економічні умови як фактор розширення обслуговуючої сфери. *Коммунальное хозяйство городов*. 2009. № 89. С. 490–497.

47. Що таке сталий розвиток: URL: <http://www.un.org.ua/en/45-temp/1484-2012-06-11-14-41-36>

48. Юхновська Ю. О. Проблеми та перспективи розвитку туристичної, лікувально-оздоровчої та курортно-рекреаційної сфери Запорізької області. *Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємництва: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Житомир, 8-9 листопада 2018 р.)*. Житомир, 2018. С. 285–289. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/355.pdf>

49. Юхновська Ю.О. Теоретичні засади збалансованого розвитку потенціалу національної туристичної галузі. *Review of transport economics and management*. 2020. вип. 3(19). С.66-78.

50. Brownrigg M., Greig M. Differential multipliers for tourism. *Scottish Journal of Political Economy*. 2011. № 3. P. 29–37.

51. Policy Brief: COVID-19 and Transforming Tourism. URL:
<https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-08/SG-Policy-Brief-on-COVID-and-Tourism.pdf>

Виконав: студент
магістратури за
спеціальністю 281 Публічне
управління та _____ Дмитро КРИКУН
адміністрування денної
форми навчання

Науковий керівник:
доцентка кафедри публічного
управління та _____ Леся ОМЕЛЬЧУК
адміністрування, к.е.н.

**Робота допущена до
захисту:**
завідувач кафедри
публічного управління та
адміністрування, _____ Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ
д.держ.упр., професор